

ถิ่นกำเนิดภาษาบาลี

Original of Pāli Language

สมชาย จันวุฒิโอม
(พระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ)

ถินกำเนิดภาษาบาลี

สมชาย ฐานวุฒิโณ
(พระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ)

บทคัดย่อ

ชาวพุทธเดร瓦ทมีความเชื่อถือตามจารีตว่า ภาษาบาลีคือภาษา
มงคลที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าใช้ในการเทศนาสั่งสอนประชาชน จุดเริ่มต้น
ของการถกเถียงว่า ภาษาบาลีคือภาษามหาจักรีหรือไม่ เกิดจากเหตุผล
สำคัญ 2 ประการ คือ

1) ภาษามหา (ยุคหลัง) มีลักษณะพิเศษ 3 ประการที่แตกต่างจาก
ภาษาบาลี

2) จารีกของพระเจ้าอโศกที่พับในดินแ丹ต่าง ๆ ของอินเดีย ไม่มีที่
ได้ที่จารีกด้วยภาษาบาลีเลย แต่มีจารีกที่เมือง Girnar ซึ่งอยู่ทางอินเดีย
ตะวันตกมีความคล้ายภาษาบาลีมาก

จึงเริ่มเกิดการวิเคราะห์ถกเถียงกันขanan ในญี่ปุ่นักวิชาการ
มากกว่า 100 ปี ว่า ภาษาบาลีมีถินกำเนิดที่ได้กันแน่ทำไม่จึงกล้ายเป็นภาษา
คัมภีร์ของชาวพุทธเดร瓦ท มีทฤษฎีต่าง ๆ เกิดขึ้นจำนวนมาก ปัจจุบันทฤษฎี
ที่ได้รับความเชื่อถือมากมี 2 ทฤษฎีคือ

- 1) ภาษาบาลีเป็นภาษาของทางอินเดียตะวันตก (แคว้นมคธอยู่ทางอินเดียตะวันออก)
- 2) ภาษาบาลีเป็นภาษาของแคว้นมคธที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการสอน

บทวิจัยนี้ได้ทำการตรวจสอบเหตุผลและหลักฐานทั้งที่สนับสนุนและแย้งทฤษฎีทั้ง 2 และได้บسطปอย่างชัดเจนว่า ภาษาบาลีคือภาษาของแคว้นมคธที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการส่งสอนประชาน

คำสำคัญ : ภาษาบาลี, พระเจ้าอศก, Girnār, ศกาย นิรุตติยา, ชนุพล

Original of Pali Language

THANAVUDDHO Bhikkhu
(Phragrupalad Suvatthanabodhigun)

Abstract

Theravāda Buddhists traditionally believe that Pali was the Magadha language which was the language the Buddha used in teaching. This view is however controversial for two reasons. First, the later Magadha language had three distinctive features which are different from Pali. Second, the Aśokan Pillars found in different regions were not inscribed in Pali, with the exception of one found in Girnār, West India, which was similar to Pali.

Questions on where Pali originated and why it was the language of Theravāda manuscripts have been raised among

scholars for over a hundred years. There are various theories presented; however, two were accepted: first, Pali was the language of West India (the Magadha region was in East India). Second, Pali was the Magadha language which was the language used by Buddha in preaching.

This paper examines evidence to support and to deny both theories. In conclusion, it is clear Pali was the Magadha language which was the language used by Buddha in preaching.

Keywords : Pali language, Aśoka, Girnār, sakāya niruttiyā, chandaso

1. บทนำ

ภาษาบาลีเป็นภาษาของท้องถิ่นในยุคโบราณ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสอนด้วยภาษาบาลีหรือไม่ เป็นประเด็นศึกษาที่สำคัญเรื่องหนึ่ง ของการวิจัยเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาอยุคตัน

ประเด็นเรื่องถินกำเนิดของภาษาบาลีมีการวิจัยแตกเดียงกันมากกว่า 100 ปีแล้ว มีหลากหลายทฤษฎี อาทิ ทฤษฎีของ Rhys Davids ที่ว่าภาษาบาลีเป็นภาษาของแคว้นโกศล¹ ทฤษฎีของ Oldenberg ที่ว่าภาษาบาลีเป็นภาษาของแคว้น Kalinga - Andhra ทางอินเดียใต้² แต่ปัจจุบันทฤษฎีที่ได้รับความเชื่อถือมากคือ ทฤษฎีที่ว่าภาษาบาลีเป็นภาษาของอินเดียตะวันตกซึ่งมีกรุงอุขเชนีเป็นศูนย์กลาง และทฤษฎีที่ว่าภาษาบาลีเป็นภาษาของแคว้นมคอ³

บทวิจัยนี้จะได้ตรวจสอบทฤษฎีที่ได้รับความเชื่อถือมากทั้งสอง เพื่อหาข้อสรุปว่าภาษาบาลีเป็นภาษาของท้องถิ่นในยุคโบราณ ซึ่งความเข้าใจถินกำเนิดของภาษาบาลีจะช่วยให้เราเข้าใจการเกิดขึ้นของพระไตรปิฎก บาลีได้ดีขึ้น

¹ Rhys Davids (1993:153ff.)

² Oldenberg (1879: lli-lv)

³ ทฤษฎีถินกำเนิดภาษาบาลีที่หลากหลายอ่านเพิ่มเติมได้ที่ Yamada (1964: 41-46), Mizuno(1955: 16-23), Mayeda (1964: 13-53)

2. ตรวจสอบทฤษฎีที่ว่าภาษาบาลีเป็นภาษาของอินเดียตะวันตก

ดินแดนที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเผยแพร่คำสอนด้วยพระองค์เองอยู่ทางแถบอินเดียตะวันออก ซึ่งมีแคว้นมคอร์และแคว้นโกศลเป็นศูนย์กลาง⁴ ดังนั้นเราคาดการณ์ได้ว่าภาษาที่พระพุทธองค์ทรงใช้ในการสอนคือภาษาમନ୍ତ୍ରମାର୍ଗในยุคนั้น⁵

ผู้ที่สนับสนุนทฤษฎีที่ว่าภาษาบาลีเป็นภาษาของอินเดียตะวันตก เชื่อว่าพระไตรปิฎกที่เมื่อเริ่มต้นถูกจัดทำขึ้นเป็นภาษามคอร์นั้น ต่อมาได้ถูกแปลเป็นพระไตรปิฎกภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาของอินเดียตะวันตกทฤษฎีนี้มีเหตุผลหลักสนับสนุน 3 ข้อ⁶ คือ

- 4 ดูแผนที่ดินแดนที่พระพุทธเจ้าทรงเผยแพร่คำสอนได้ที่ท้ายบทความหน้า 87 ซึ่ง Mayeda ได้จัดทำขึ้นโดยนำข้อมูลจากพระไตรปิฎกหั้งหมดที่มีกล่าวถึงชื่อเมืองที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม หรือประทับอยู่มาใส่ในแผนที่
- 5 ในช่วงปลายพุทธกาล แคว้นโกศลถูกแคว้นมคอร์กลืนไป แคว้นมคอร์ครอบครองดินแดนในแถบลุ่มแม่น้ำคงคาส่วนใหญ่ ภาษาทางการที่ใช้แถบนี้คือภาษา มคอร์ ภาษาโกศลจึงไม่มีอยู่ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่ Mizuno (1955: 18-19)
- 6 Konow ให้ความสนใจประเด็นความคล้ายคลึงกันของภาษาบาลีกับภาษา ไปศารี (Pāīrācā) และเนื่องจากต้นกำเนิดของภาษาไปศารีอยู่ในละแวกเทือกเขาวินธิรยาจึงคิดว่าถ้าถือว่าเป็นภาษามคอร์ในละแวกนี้

แต่ทว่าเรื่องถือว่าเป็นภาษามคอร์ในทฤษฎีต่าง ๆ จำนวนมาก (ดู Mayeda 1964: 34-35) นอกจากนี้ภาษาไปศารีเป็นภาษาหนึ่งของกลุ่มภาษาปราการทุกกลุ่ม ซึ่งอยู่ในยุคราว 1,000 ปี หลังพุทธกาล (ดู Mizuno 1955: 3, 9) ซึ่งในช่วง 1,000 ปีนี้ ภาษาในท้องถิ่นต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงไปมากพอสมควร ดังนั้นการอาศัยเพียงความคล้ายคลึงกับภาษาไปศารี แล้วสรุปถึงถือว่าเป็นภาษามคอร์จึงยากจะได้รับการยอมรับ

- ก. หลังจากพุทธกาล พระพุทธศาสนาในอินเดียตั้งแต่ช่วง
มีกรุงอุษาเป็นศูนย์กลางเจริญรุ่งเรืองขึ้นตามลำดับ
- ข. พระมหาเถระซึ่งเป็นผู้นำพระพุทธศาสนาไปเผยแพร่ยัง
เกาะลังกา เกิดที่เมืองเวทิสา ใกล้กรุงอุษา
- ค. จากริกขของพระเจ้าอโศกที่เมือง Girnār ซึ่งอยู่ทางอินเดีย
ตั้งแต่ใช้ภาษาที่มีลักษณะคล้ายภาษาบาลี

ต่อไปนี้จะได้วิเคราะห์ตรวจสอบเหตุผลทั้ง 3 ประการข้างต้น

2.1 พัฒนาการของคณะสงฆ์หลังพุทธกาล

Mayeda เป็นผู้สนับสนุนทฤษฎีที่ว่าภาษาบาลีเป็นภาษาของอินเดีย
ตั้งแต่ช่วง โดยได้ยกฐานหลักการขึ้นมาแสดง และยืนยันว่าหลัง
พุทธกาล พระมหาภิกษุจำนวนมากได้ทำการเผยแพร่พระพุทธศาสนาทาง
อินเดียตั้งแต่ปัจจุบันขึ้นมาแสดง และยืนยันว่าหลัง
อุษาเป็นศูนย์กลางได้ขยายตัวจนเป็นศูนย์กลางหนึ่งของพระพุทธ
ศาสนา โดยบรรยายไว้ดังนี้⁷

คณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนาสัญญาดังเดิมนั้น เริ่มต้นที่ดินแดน
ที่ถือเป็นมรดกประเทศของพระพุทธศาสนาโดยใช้ภาษามคอเป็น⁸
หลักสืบทอดคำสอนในพระไตรปิฎกภาษาમନ୍ତ୍ରଦେଵମୁଖପାଷ୍ଠଃ ତେ
ทวାପରୀମଣା କଂପିତିକଣ୍ଠମାତ୍ରାମନ୍ତ୍ରଦେଵମୁଖପାଷ୍ଠଃ ତେ

7 ดู Mayeda (1964) ในภาคที่ 1 บทที่ 3

ไปสู่อินเดียตะวันตก ก็ได้เริ่มนำภาษาบาลีมาใช้ในการทรงจำ สืบทอดคำสอนจนกระทั่งเกิดเป็นพระไตรปิฎกภาษาบาลี กล่าวอีก นัยหนึ่งคือ คณะสงฆ์ในยุคดังเดิมนั้นได้พัฒนาขยายตัวจากอินเดีย ตะวันออก ซึ่งใช้ภาษาแม่ไปสู่อินเดียตะวันตกซึ่งใช้ภาษาบาลี นั่นเอง (Mayeda 1964: 178)

ประเด็นที่ว่าหลังจากพุทธกาล คณะสงฆ์ได้พัฒนาขยายตัวไปสู่ อินเดียตะวันตกนั้น ผู้วิจัยเห็นด้วย แต่ทว่ามีประเด็นหนึ่งที่เราจะต้อง ระลึกเสมอคือ แม้คณะสงฆ์ทางอินเดียตะวันตกจะมีการขยายตัวขึ้น แต่ ไม่ได้ขยายตัวใหญ่ไปกว่าคณะสงฆ์ในอินเดียตะวันออก ซึ่งมีเครื่องมือ เป็นศูนย์กลางเลย เนื่องจากเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในคณะสงฆ์ยุค ต้น อาทิ การสังคายนาครั้งที่ 1 ครั้งที่ 2 และครั้งที่ 3 ล้วนเกิดขึ้นที่อินเดีย ตะวันออก⁸

2.2 เมืองเวทีสา เป็นแดนเกิดของพระมหินทเถระ

การนำประเด็นที่ว่าเมืองเวทีสาทางอินเดียตะวันตกเป็นแดนเกิด ของพระมหินทเถระผู้เผยแพร่พระพุทธศาสนาไปสู่ลังกา มาเป็นเหตุผล สนับสนุนทฤษฎีที่ว่าภาษาบาลีเป็นภาษาของอินเดียตะวันตก มีข้อตั้งแต่ เมื่อกว่า 100 ปีที่แล้ว มี Westergaard และ Kuhn เป็นต้น เป็นผู้ สนับสนุน แต่ Oldenberg ได้โต้แย้งไม่เห็นด้วย Mayeda จึงได้สรุป เหตุผลของท่านเหล่านั้นและสนับสนุนความเห็นของ Westergaard โดย บรรยายไว้ดังนี้

⁸ Mhv 3.12; 4.61-64; 5.277-281

พระไตรปิฎกที่พระมหินทเถระได้นำสืบทอดไปปลั้กงานนั้น เจียนด้วยภาษาอะไร มีแนวคิด 2 ประการคือ การคิดว่าเป็นภาษาแม่ของพระมหินทเถระอย่างหนึ่ง กับการคิดว่าเป็นภาษาที่ใช้ในขณะสงฆ์ แคว้นมคอร์ซึ่งพระมหินทเถระได้ศึกษาเมื่อวานแล้วก็อย่างหนึ่ง N.L.Westergaard และ E.Kuhn ได้ยืนยันว่าเป็นภาษาแม่ของพระมหินทเถระ ซึ่งเป็นภาษาถิ่นในแถบกรุงอุชเซนี และพระมหินทเถระได้ใช้ภาษานี้ในลังกา แต่ Oldenberg ได้โต้แย้งว่า ภาษาที่พระมหินทเถระใช้คือภาษาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งพระมหินทเถระได้ศึกษาเรียนรู้หลังจากได้ย้ายไปพำนักยังกรุงปางลีบุตร (แคว้นมคอร์) พร้อมพระราชนิพิดา (พระเจ้าอโศกมหาราช) และต่อมาพระมหินทเถระได้อุปสมบทศึกษาพระไตรปิฎกอยู่ที่เมืองนี้

แต่ทว่าพระมหินทเถระมีพระมารดาที่เกิด ณ เมืองเวทิสา และตนได้เติบใหญ่ขึ้น ณ กรุงอุชเซนี ซึ่งแน่นอนว่าภาษาแม่ของพระมหินทเถระคือ ภาษาถิ่นของดินแดนแถบกรุงอุชเซนี ซึ่ง Oldenberg ก็ไม่ได้ปฏิเสธในประเด็นนี้ แต่ Oldenberg คิดว่า พระมหินทเถระได้ย้ายไปพำนัก ณ กรุงปางลีบุตร พร้อมกับที่พระราชนิพิดาคือพระเจ้าอโศกเด็จขึ้นครองราชย์ที่เมืองนี้ และได้ศึกษาพระไตรปิฎกภาษามคอร์ในพระราชนิพัดา

ในคัมภีร์ที่ปวังสะและมหาวังสะ มีเนื้อหาที่ทำให้รู้ว่าพระมหินทเถระกับพระสังฆมิตตาเตรี ซึ่งเป็นพระชนิชฐานได้มาพำนักที่กรุงปางลีบุตรตั้งแต่ก่อนบวช แต่ไม่มีเนื้อหาใดที่กล่าวว่าพระมหินทเถระและพระสังฆมิตตาเตรีได้ศึกษาพระไตรปิฎกก่อนบวช ไม่เพียงเท่านั้น ทั้ง 2 ท่านได้ย้ายมาพำนักที่กรุงปางลีบุตรพร้อมกับการขึ้นครองราชย์ของพระเจ้าอโศกผู้เป็นพระราชนิพิดาจริงหรือไม่ก็ยังน่าสงสัยอย่างยิ่ง เพราะเป็นไป

ได้ว่าพระนางเทวี ผู้เป็นพระราชมารดาของพระมหินทเถระได้พำนักอยู่ที่เมืองเวทิสาจนตลอดอายุขัย พระเจ้าอโศกมีพระชายาอีกอย่างน้อย 2 คนซึ่งพำนักอยู่ ณ กรุงปัลลีบุตรกับพระเจ้าอโศก พระนางเทวีไม่ใช้อัครมเหสี ออยู่ในสถานภาพไม่สูดี ซึ่งเรื่องนี้อาจทำให้พระนางเทวีพำนักที่เมืองเวทิสา และเป็นแรงจูงใจหนึ่งที่ทำให้พระมหินทเถระออกบวชดังนั้น ก่อนที่พระมหินทเถระจะอุปสมบทเมื่ออายุได้ 20 ปีได้พำนักอยู่กับพระราชนารดา ณ แคว้นอวนตี (เมืองเวทิสาอยู่ในแคว้นนี้ซึ่งมีกรุงอุชานีเป็นเมืองหลวง) อญุนานพอสมควร

พระมหินทเถระอุปสมบทโดยมีพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเป็นพระอุปัชฌาย์ มีพระมัชณติกะเป็นพระกรรมวาจาจารย์ และพระมหาเทวะเป็นพระอนุสาวนาจารย์ หลังอุปสมบทแล้วพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระได้สอนพระไตรปิฎกแก่พระมหินทเถระจนแต่กذاนพระไตรปิฎกที่ศึกษานั้นใช้ภาษาอะไร ในตัวงานไม่ได้กล่าวไว้ เนื่องจากพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเกิดที่กรุงปัลลีบุตร หากเราเชื่อเรื่องนี้ พระมหินทเถระก็คงเรียนพระไตรปิฎกด้วยภาษาของพระพุทธเจ้า แต่ทว่าในขณะนั้นคงจะส่งมาในอินเดียตัววันตากเจริญ เติบโตเข้มแข็งขึ้นมาก แม้ในกรุงปัลลีบุตรหากต้องการกีฬามารاثา พะรະกิกชุที่เขียนภาษาไทยไตรปิฎกด้วยภาษาอินเดียตัววันตากได้โดยง่าย นอกจานนี้ในคณะสงฆ์ยังให้อิสระในการใช้ภาษา กระแล ที่ยังมีต้องศึกษาพระไตรปิฎกด้วยภาษาของพระพุทธเจ้าไม่แรงมากนัก ดังนั้น พระมหินทเถระตอนเรียนพระไตรปิฎกนับเป็นเรื่องหนึ่ง แต่ตอนจะคิดจะพูดด้วยตนเอง แน่นอนว่าภาษาแม่ของตนย่อกระดูกกว่า ยิ่งเมื่อข้ามไปลังกาแล้ว ก็ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องถูกบังคับให้ใช้ภาษาของอินเดียตัววันตากอีกต่อไป (Mayeda 1964: 148-150)

จะขอสรุปความเห็นของ Mayeda เป็น 3 ประเด็น และตรวจสอบดังนี้⁹

ก) Mayeda กล่าวว่า ไม่มีเนื้อหาในบันทึกกล่าวว่าพระมหินทเกระ กับพระสังฆมิตตาเกรีได้ศึกษาพระพุทธศาสนา ก่อนอุปสมบท และทั้ง 2 ท่านได้ย้ายมาพำนักระยะที่กรุงปากลีบุตรพร้อมกับที่พระราชบิดา คือพระเจ้าอโศก เสด็จขึ้นครองราชย์หรือไม่ก็เป็นเรื่องน่าสงสัย

ถึงแม้จะไม่มีเนื้อหาในบันทึกได้กล่าวไว้ว่า พระมหินทเกระ กับพระสังฆมิตตาเกรีได้ศึกษาพระพุทธศาสนา ก่อนบวช แต่ถ้าทั้ง 2 ท่านไม่ได้ศึกษาพระพุทธศาสนามาก่อนเลย ก็คงไม่มีศรัทธาออกบวช มีความเป็นไปได้น้อยที่ทั้ง 2 ท่านจะออกบวชโดยคำสั่งของพระราชบิดา โดยตนเอง ไม่รู้เรื่องพระพุทธศาสนาเลย การคิดว่าพระมหินทเกระและพระสังฆมิตตาเกรีได้ศึกษาพระพุทธศาสนามาก่อนในระดับหนึ่ง จนเกิดศรัทธาจึงออกบวช มีความสมเหตุสมผลมากกว่า

เรื่องที่ว่าพระมหินทเกระ กับพระสังฆมิตตาเกรีได้ย้ายมาพำนักระยะที่กรุงปากลีบุตรพร้อมการเสด็จขึ้นครองราชย์ของพระเจ้าอโศกหรือไม่ เราจะพักประเด็นนี้ไว้ก่อน แต่อย่างน้อยทั้ง 2 ท่านได้ย้ายมาพำนักระยะที่กรุงปากลีบุตรตั้งแต่ก่อนออกบวช ซึ่งประเด็นนี้ Mayeda ก็ยอมรับ ยิ่งกว่านั้นพระมหินทเกระได้เดินทางไปเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่ลังกา เมื่ออุปสมบทได้ 12 พพรรษาแล้ว¹⁰ หากเชื่อตามบันทึกนี้แล้ว พระมหินทเกระ

⁹ Yamasaki (1979) คิดว่าพระมหินทเกระเป็นบุคคลในตำนาน ซึ่งไม่มีตัวตนจริง เมื่อทฤษฎีของ Yamasaki ข้างว่าพระมหินทเกระเป็นบุคคลที่ไม่มีตัวตนจริง ดังนั้น จึงไม่สามารถข้างประเด็นที่ว่าพระมหินทเกระมีแดนเกิดที่เมืองเวทสา มาเป็นเหตุผลยืนยันว่าภาษาบาลีเป็นภาษาของชนเดียวยังวันตก

¹⁰ Mhv 13.1

ก็ได้ศึกษาพระพุทธศาสนาอยู่ที่กรุงป้าวจีบุตรเป็นเวลากว่า 10 ปีซึ่งเป็นเวลาที่นานพอสมควร

ข) Mayeda คาดการณ์ว่า เพราะความไม่คุ้นเคยกับภาษาธรรมของกรุงป้าวจีบุตร ดังนั้น พระมหินทเกระอาจศึกษาพระพุทธศาสนา กับพระภิกษุที่ใช้ภาษาของอินเดียตะวันตก

แต่ทว่าภาษาแม่ของพระมหินทเกระทางอินเดียตะวันตกกับภาษา มคอร์ที่ใช้ในกรุงป้าวจีบุตรไม่ใช้ภาษาที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง แต่เป็นภาษาถิ่นที่มีความคล้ายคลึงกันมาก (คล้ายกันมากกว่าภาษาไทยกับภาษาลาวอีก) ดังนั้น จึงเป็นไปได้ยากที่พระมหินทเกระ ซึ่งพำนักศึกษาพระพุทธศาสนาอยู่ในกรุงป้าวจีบุตรมากกว่า 10 ปี จะติดขัดด้วยเรื่องภาษาจึงต้องหาพระภิกษุผู้ชำนาญภาษาอินเดียตะวันตกมาสอนพระพุทธศาสนาให้ ความจริงที่ควรเป็นคือ พระมหินทเกระศึกษาพระพุทธศาสนาจากพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ตามที่คัมภีร์ได้บันทึกไว้ดูสมเหตุสมผลกว่า

ค) พระมหินทเกระตอนเรียนพระไตรปิฎกนั้นเป็นเรื่องหนึ่ง แต่ตอนจะคิดจะพูดແນ่นอนว่าภาษาแม่ของตนย่อมšeดวกกว่า ยิ่งเมื่อข้ามไปลังกาแล้ว ก็ไม่มีความจำเป็นต้องถูกบังคับให้ใช้ภาษาของอินเดียตะวันออกอีกต่อไป

ความเห็นของ Mayeda ในประเด็นนี้ มีจุดอ่อนถึง 3 ประการ คือ
1) ในยุคของพระมหินทเกระ พระไตรปิฎกทั้งหมดถูกสืบทอดด้วยมุขป้าวจีบุตร คือการท่องจำ การศึกษาพระไตรปิฎกก็คือ การที่พระอาจารย์

บอกเนื้อหาพระไตรปิฎก ทีละคำ ทีละประโยค พร้อมกับอธิบายความหมายของเนื้อความนั้น ๆ การจะแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาอื่น หมายถึงการเปลี่ยนเนื้อหาพระไตรปิฎกที่ท่องจำได้แล้วแปลเป็นภาษาอื่นแล้ว ท่องจำใหม่ ซึ่งไม่ใช่เรื่องง่าย

2) แม้พระมหินทเกรจะถือกำเนิดที่เมืองเวทิสา และพำนักอยู่ที่เมืองนี้จนอายุได้ 10 กว่าขวบก็ตาม แต่หลังจากนั้นท่านได้ศึกษาพระไตรปิฎกอยู่ที่กรุงป้าวจีบุตรถึง 10 กว่าปี เวลาพูดคุยส่วนตัวก็เป็นเรื่องหนึ่ง แต่เวลาจะพูดจะบรรยายคำสอนในพระพุทธศาสนา น่าสงสัยอย่างมากว่า การใช้ภาษาของเมืองเวทิสาจะรู้สึกสะดวกกว่าการใช้ภาษาของกรุงป้าวจีบุตรจริงหรือ

ลองคิดเปรียบเทียบกับปัจจุบัน นักเรียนที่จบมัธยมปลายจากต่างจังหวัดเมื่อมาเรียนต่อจังหวัดป้าวจีบุตรภาษาเอกอยู่ที่กรุงเทพมหานครเป็นเวลา 10 กว่าปี เมื่อเวลาจะให้บรรยายเนื้อหาวิชาการที่เรียนมา คงไม่มีใครที่จะรู้สึกอึดอัดใช้ภาษาไทยกลางไม่สะดวก ต้องการบรรยายด้วยภาษาถิ่นของตน

3) Mayeda กล่าวว่า “ยิ่งเมื่อข้ามไปลังกาแล้ว ก็ไม่มีความจำเป็นต้องถูกบังคับให้ใช้ภาษาของอินเดียต่อวันออกอีกด้อไป” ท่านคงคิดว่า เมื่อข้ามไปลังกาแล้ว พระมหินทเกรจะใช้ภาษาของอินเดียต่อวันตก

แต่ว่า เมื่อพระมหินทเกรและคณะเมื่อข้ามไปลังกาแล้ว เวลาเผยแพร่พระพุทธศาสนา ภาษาที่ใช้ย่อมไม่ใช่ทั้งภาษาของอินเดียต่อวัน-

ออกและอินเดียตะวันตก แต่ต้องเป็นภาษาสิงหลในยุคนั้น¹¹ เพราะมิฉะนั้นแล้วชาวลังกาจะคอมพ์ไม่เข้าใจ¹² ในเวลานั้นภาษาบาลีจะกลายเป็นภาษาคัมภีร์ ชาวลังกาผู้ที่สามารถใช้ภาษาบาลีได้ โดยหลักก็คือพระภิกขุที่ได้อุปสมบทและทุ่มเทเวลาศึกษาภาษาบาลีอย่างจริงจัง เพื่อทรงจำสืบทอดคำสอนในพระไตรปิฎกต่อไป¹³ เพราะฉะนั้นขณะอยู่ในลังกาจึงไม่มีความจำเป็นต้องใช้ภาษาอินเดียตะวันตก ส่วนภาษาที่ใช้ในการศึกษาทรงจำพระไตรปิฎกนั้น คือภาษาમක්තිමක්ලීบුตรติස්සගරුได้สั่งสอนให้ทรงจำพระไตรปิฎกสืบทอดมา การสรุปดังนี้ดูสมเหตุสมผลกว่า

ยิ่งกว่านั้น เมื่อคำนึงถึงความจริงที่ว่าภาษาที่ใช้ในอารีกพระเจ้าอโศกที่พับที่เมืองเวทีสามีความแตกต่างจากภาษาบาลี ซึ่งรายละเอียดจะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป การอ้างเรื่องของพระมหาธรรมทั่วโลกในเดนเกิดที่เมืองเวทีสามา เป็นเหตุผลสนับสนุนว่าภาษาบาลีเป็นภาษาของอินเดียตะวันตก ก็เป็นเรื่องไม่มีน้ำหนักเลย

ดังนั้น จะเห็นได้ชัดเจนว่าประวัติของพระมหาธรรมทั่วโลกไม่อาจนำมาเป็นหลักฐานสนับสนุนทฤษฎีที่ว่าภาษาบาลีเป็นภาษาของอินเดียตะวัน-

¹¹ ใน Dip 15.65 กล่าวว่า พระมหาธรรมทั่วโลกได้บรรยายธรรมด้วยภาษาสิงหล

¹² ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่ Mudiyane (2002: 547-548) เกี่ยวกับภาษาสิงหลโบราณ และภาพตัวอย่างของศิลปอาารีกในยุคศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสต์ศักราช (ยุคที่พระมหาธรรมทั่วโลกเดินทางไปลังกา)

¹³ Norman ได้กล่าวถึงภาษาของพระไตรปิฎก เมื่อถูกนำไปลังกานั้นในยุคศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสต์ศักราช ว่าเป็นภาษาที่ไม่ต่างจากภาษาบาลีในปัจจุบันนัก. We do not know what form the canon had when it was introduced into Ceylon in the third century B.C., but we can be fairly certain that it did not differ very greatly from the language of the canon as we have it now (Norman 1980: 64).

ตกเลย ยิ่งกว่านั้นหากใครครวญโดยละเอียดก็จะพบว่า ประวัติของพระมหินทเกระเป็นสิ่งสนับสนุนทฤษฎีที่ว่าภาษาบาลีเป็นภาษาของอินเดียตะวันออก

2.3 จารึกพระเจ้าอโศก¹⁴ ที่เมือง Girnar

หลักฐานสำคัญที่สุดของผู้ที่สนับสนุนทฤษฎีที่ว่าภาษาบาลีเป็นภาษาของอินเดียตะวันตกคือ การที่ภาษาที่ใช้ในจารึกพระเจ้าอโศกที่พบที่เมือง Girnar มีความคล้ายคลึงกับภาษาบาลี¹⁵

แต่ทว่า ในเรื่องนี้มีสิ่งที่ควรคำนึงถึง 3 ประเด็นคือ

2.3.1 แม้จะกล่าวว่าภาษาที่ใช้ในจารึกอโศกที่ Girnar มีความคล้ายคลึงกับภาษาบาลี แต่ไม่ใช่เหมือนกันทั้งหมด ในจารึกนั้นความแตกต่างจากภาษาบาลีก็เห็นได้พอสมควร ยกตัวอย่างเช่น ในภาษาบาลีคำกริยาจะใช้ปรัลลักษบมาก แต่ภาษาในจารึกอโศกที่ Girnar คำกริยาใช้อัตตโนบถมาก และความแตกต่างของคำศพที่ก็มีไม่น้อย¹⁶

¹⁴ จารึกอโศก คือ จารึกที่เก่าที่สุดในอินเดีย สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช (ครองราชย์ 267 – 230 ปี ก่อนคริสต์ศักราช) โดยพระบรมราชโองการแต่ละฉบับจะถูกจารึกด้วยภาษาที่แตกต่างกัน และนำไปประดิษฐ์ตามท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วอินเดีย นักภาษาศาสตร์จึงอาศัยภาษาที่ใช้ในจารึกอโศกที่แตกต่างกันนี้ เป็นตัวบ่งชี้ถึงภาษาของถิ่นนั้น ๆ ในยุคพระเจ้าอโศก

¹⁵ ดูตำแหน่งของเมือง Girnar ที่แผนที่ท้ายบทความหน้า 87

¹⁶ การเปรียบเทียบระหว่างภาษาบาลีกับภาษาในจารึกอโศกที่ Girnar ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่ Mizuno (1955: 21)

2.3.2 Oldenberg ได้กล่าวว่า ภาษาที่ใช้ในศิลาจารึกที่พบที่เมืองเวทิสา บ้านเกิดของพระมหินทเถระ มีความแตกต่างจากภาษาบาลีจนยกที่เราจะคิดได้ว่าภาษาบาลีถือกำเนิดขึ้นในดินแดนส่วนนี้ของอินเดีย

We are not yet acquainted, by inscriptions, with the Ujjenl dialect itself. But we have a safe support in the inscriptions of Bhilsa, which is identical with Vidisa, the home of Mahinda's mother. A lively intercourse was carried on between the town of Vidisa and the not very distant city of Ujjenl, as we learn from the numerous inscriptions found at Vidisa relating to citizens of Ujjenl. The dialect of the inscriptions of Bhilsa, however, differs in too many essential points from the Pāli for us to regard it as in any way likely that the Pāli language originated in this part of India (Oldenberg 1879: li).

ด้วยหลักฐานจากศิลาจารึก เรายังไม่อาจรู้ขัดว่าภาษาของเมืองอุชชานีที่แท้จริงเป็นอย่างไร แต่เรามีหลักฐานสนับสนุนมากเพียงพอจากศิลาจารึกที่พบในเมือง Bhilsa ซึ่งก็คือเมืองเวทิสาในปัจจุบัน (ปัจจุบัน ปี ค.ศ. 2017 เรียกว่า วิทิศ) ถิ่นพำนักของพระมารดาของพระมหินทเถระ มีการเดินทางไปมาหาสู่กันอย่างคึกคักระหว่างเมืองเวทิสาและเมืองอุชชานีซึ่งอยู่ไม่ไกลกัน เรารู้เรื่องนี้จากศิลาจารึกจำนวนมากที่พบ ณ เมืองเวทิสา ซึ่งบ่งถึงความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชาวอุชชานี แต่อย่างไรก็ตาม ภาษาที่ใช้ในศิลาจารึกของ Bhilsa (เวทิสา) มีความแตกต่างจากอัตลักษณ์ของภาษา

บาลีมากหลายประการเกินกว่าที่เราจะคิดว่าภาษาบาลีกำเนิดจาก
ดินแดนส่วนนี้ของอินเดีย (Oldenberg 1879: li)

นอกจากนั้น Oldenberg ได้ชี้ให้เห็นถึงจุดที่คล้ายคลึงกันระหว่าง
ภาษาบาลีกับภาษาที่ใช้ในศิลาจารึกที่พบที่ Nasik และ Khandagiri
และนำเสนอทฤษฎีที่ว่าภาษาบาลีเป็นภาษาของแคว้น Kalinga-
Andhra ทางอินเดียได้¹⁷

นอกจากนี้ มีผู้กล่าวว่าภาษาในศิลาจารึกทางอินเดียตะวันตก เช่น
ที่ Rupnāth และ Bhārhut มีความคล้ายคลึงกับภาษาบาลี¹⁸ แต่ทว่า
ความคล้ายคลึงนั้นก็ไม่มากไปกว่าความคล้ายคลึงของศิลาจารึกที่
Hāthigumpha ของแคว้น Kalinga ทางอินเดียได้¹⁹

2.3.3 ภาษาที่ใช้ในศิลาจารึกอาจจะไม่ใช้ภาษาถิ่นของพื้นที่
นั้น ๆ ซึ่งในเรื่องนี้ Norman ได้กล่าวไว้ว่าดังนี้²⁰

Recent studies of the Aśokan inscriptions have
tended to suggest that to a large extent Aśoka's scribes
wrote either their own dialect or the dialect which they

¹⁷ ดูรายละเอียดที่ Oldenberg (1879: liv) แต่ภาษาที่ใช้ในศิลาจารึกที่แคว้น
ทั้ง 2 นี้แม้จะคล้ายคลึงกับภาษาบาลี แต่ก็ไม่ใช่คล้ายที่สุด (Mizuno 1955:
19) นอกจากนี้ Mayeda ได้เติมยังทฤษฎีของ Oldenberg ว่า แคว้น
Kalinga และ Andhra ซึ่ง Oldenberg คิดว่าเป็นดินแดนที่ใช้ภาษาเดียวกัน
แต่เมื่อพิจารณาจากภาษาที่ใช้ในจารึกอโศกที่พบในดินแดนทั้ง 2 นี้แล้ว
แคว้น Kalinga อยู่ในตรรกะลภาษาમ સ્વાન Andhra อยู่ในตรรกะภาษา
มหาราชภรี (Māharāṣṭrī) (ดูรายละเอียดที่ Mayeda 1964: 30)

thought was most appropriate to the locality, rather than the dialect actually spoken there.

It is clear, therefore, that conclusions based upon the dialect geography of the Aśokan inscriptions must be scrutinised very carefully, and can be discounted if they conflict with other findings. (Norman 1980: 69. Cf. Norman 1994: 153)

(เชิงอรรถ ต่อจากหน้าที่แล้ว)

18 ดูรายละเอียดที่ Mizuno (1955: 22)

19 ดูรายละเอียดที่ Norman (1980:68)

20 Hazra (1994: 22) ก็ได้แสดงให้เห็นว่าภาษาที่ใช้ในศิลปาริเวกอาจเป็นคนละภาษากับภาษาที่ใช้อยู่จริงในท้องถิ่นนั้น ๆ

...an inscription found at a particular place need not be written in local language. We have, for example, inscription in Aryan language in the heart of the Dravidian country and Persian inscriptions in India during the Muhammadan period. Moreover, a century before the date of Khāravela, we have the inscriptions of Aśoka at Dhauli, close to Khaṇḍagiri, and here we find a totally different dialect. As a matter of fact there are plenty of facts to show that Orissa was not Aryanised in speech at that early epoch. The language of the Aśokan inscriptions in Orissa was taken there from Magadha by Magadhan officials, soldiers, priests, merchants and others in the 3rd century B.C. after the conquest of Kaliṅga by Aśoka and was merely the language of the conquerors and not the language of the land. The dialect used by Khāravela again was not a local dialect but would appear to be the language of the Jaina teachers of King Khāravela. This dialect, it would appear, was taken from Mathurā side. It was an important centre of Jainism about the time of Khāravela.

การศึกษาค้นคว้าเรื่องเจริญกอโศกเมื่อเร็ว ๆ นี้ มีแนวโน้มที่แสดงให้เห็นว่าเจริญกอของพระเจ้าอโศกจำนวนมาก ผู้เจริญได้ใช้ภาษาของตนหรือภาษาที่พากษาคิดว่าเหมาะสมที่สุดสำหรับท้องถิ่นนั้น ๆ มากกว่าที่จะใช้ภาษาที่พูดกันอยู่จริงในท้องถิ่นนั้น ๆ เพราะฉะนั้น เป็นที่ชัดเจนว่าข้อสรุปใด ๆ ที่อาศัยหลักฐานจากลักษณะภาษาของเจริญกอโศกที่แตกต่างกันตามที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ จะต้องถูกตรวจสอบอย่างระมัดระวังยิ่ง และไม่ควรให้ความสำคัญหากข้อสรุปเหล่านี้ขัดหรือแย้งกับผลการค้นพบอื่น ๆ (Norman 1980: 69. Cf. Norman 1994: 153)

จากนั้น Norman ได้ยกตัวอย่างจริงขึ้นแสดงดังนี้

The Prakrit used at Yerragudi cannot have corresponded to the language of the area, which must have been then, as now, Dravidian. No Prakrit is likely to have turned all / sounds into *r*, as the Sopārā version does, writing even *phara* and *mamgara* for *phala* and *mamgala* (Norman 1980: 69 เสียงอรรถที่ 1. Cf. Norman 1994: 153)

ภาษาตระกูลปรากถุตของเจริญกอโศกที่ Yerragudi ไม่อาจที่จะสอดคล้องกับภาษาที่ใช้จริงในพื้นที่นั้น ซึ่งขณะนี้เป็นถิ่นภาษาดรavidian ไม่มีภาษาในตระกูลปรากถุตใดที่เปลี่ยนเสียง “ล” ทั้งหมด เป็น เสียง “ร” แต่เจริญกอโศกที่ Sopārā เขียน แม้กระทั้งคำว่า “ผล” เป็น “ผร” และ “มุคล” เป็น “มุคร” (Norman 1980: 69 เสียงอรรถที่ 1. Cf. Norman 1994: 153)

กล่าวโดยสรุป เป็นความจริงที่ว่าภาษาที่ใช้ในอารีกอศกที่ Girnār มีความคล้ายคลึงกับภาษาบาลี แต่ก็เป็นความจริงเช่นกัน ที่เมืองเวทสានเป็นบ้านเกิดของพระมหินทเดระทั้งที่อยู่ใกล้กับกรุงอุชเซนี (เมืองหลวงทางอินเดียตะวันตก) มากกว่า Girnār มาก แต่ภาษาที่พบในศิลาอารีกที่เมืองเวทสากลับมีความแตกต่างกับภาษาบาลีมาก และก็เป็นความจริงอีก ที่ยังมีศิลาอารีกในห้องถินต่าง ๆ ของอินเดียอีกหลายแห่งที่ภาษาที่ใช้มีความคล้ายคลึงกับภาษาบาลี เมื่อประมาณความจริงเหล่านี้เข้าด้วยกัน บวกกับผลงานการวิจัยของ Norman ที่พบว่า ภาษาที่ใช้ในศิลาอารีกอาจไม่ใช้ภาษาพูดที่ใช้จริงในห้องถินนั้น ๆ เรายังได้ข้อสรุปว่า ความคล้ายคลึงของภาษาที่ใช้ในอารีกอศกที่ Girnār กับภาษาบาลี ไม่ใช่หลักฐานที่ปังช์แน่นอนว่าภาษาบาลีเป็นภาษาของอินเดียตะวันตก

นอกจากนี้ กรณีที่จะยืนยันทฤษฎีว่าภาษาบาลีเป็นภาษาของอินเดียตะวันตก ยกที่จะอธิบายประเด็นสำคัญ 2 อย่างต่อไปนี้

ก. ดังได้กล่าวข้างต้นแล้วว่า ภาษาที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงใช้ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาคือ ภาษามคอในยุคนั้น ดังนั้น หากจะยืนยันว่าภาษาบาลีเป็นภาษาของอินเดียตะวันตก แสดงว่าพระไตรปิฎกบาลีต้องเป็นคัมภีร์ที่ถูกแปลมาจากภาษามคอ ซึ่งถ้าเป็นอย่างนั้นแล้ว ก็มีข้อสงสัยดังที่ Yamada ได้ชี้แสดงไว้ดังนี้²¹

²¹ ทัศนะของ Lévi เกี่ยวกับพระไตรปิฎกบาลีเป็นคัมภีร์ที่ถูกแปลมา และฝ่าย Geiger ที่แสดงเหตุผลให้แย้งในประเด็นนี้ ดูรายละเอียดที่ Geiger (1987: 5-6)

ในการแปลพระธรรมวินัยจากภาษาดั้งเดิมสู่ภาษาบาลี หากคิดว่าระบบเสียงของคำและฉันทลักษณ์ของภาษาเก็ถูกถ่ายทอดไปด้วยอย่างเที่ยงตรง คำและฉันทลักษณ์ที่เก่ามาก ๆ ดังที่ปรากฏในคตานlays ฯ แห่งของสูตตนินبات น่าสงสัยว่าสามารถแปลมาได้อย่างสมบูรณ์ขนาดดังที่ปรากฏอยู่นี้หรือ (Yamada 1964: 46)

๗. ถ้าภาษาบาลีเป็นภาษาของอินเดียตะวันตก เพราะเหตุใดจึงกล้ายเป็นภาษาที่ทรงไว้ซึ่งพระไตรปิฎก การใช้เหตุผลว่าเป็นพระพรมหินทเกระสืบทอดพระไตรปิฎกภาษาบาลีไปยังลังกา เหตุผลนี้ใช้ไม่ได้ เพราะการที่ภาษาบาลีเป็นภาษาที่ทรงไว้ซึ่งพระไตรปิฎกนั้นไม่ได้เป็นสภาพที่เกิดขึ้นในลังกาเท่านั้น แต่เป็นสภาพที่เกิดขึ้นในห้องถินต่าง ๆ ของอินเดียด้วย

ซึ่งในเรื่องนี้ Winternitz ได้กล่าวไว้ว่า

The fact that a Pāli Canon was known in North India as late as in the 2nd and 3rd centuries A.D., is proved by a quotation (from the Saccasamyutta of the Saṃyuttanikāya?) about the "four noble truths" in an inscription dating from this period in Sarnath, s. Konow, Ep. Ind. IX, 1908, 291 ff and Dharmamanda Kosambi, Ind. Ant. 1910, 217. In inscriptions from Swat in the extreme North west of India written at the close of the first century B.C. or in the first half of the first century A.D. we find Sanskrit verses which seem to be literal

translations from the Pāli of verses of the Mahāparinibbānasutta and the Dhammapada (G.Bühler, Ep.Ind. IV,133ff.) (Winternitz 1983: 14-15)

ความจริงที่ว่า พระไตรปิฎกบาลียังเป็นที่รู้จักทางตอนเหนือของอินเดีย จนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 2 และ 3 ถูกพิสูจน์จากคำอ้างอิง [จากสัจจสังยุตต์ในสังยุตตนิกาย?] เกี่ยวกับ “อริยสัจ” ในอารีกที่ เป็นแรงบันดาลใจ ซึ่งมีอายุอยู่ในช่วงเวลานี้ ที่เมืองสารนาถ [s. Konow, Ep. Ind. IX, 1908, 291 ff; and Dharmananda Kosambi, Ind. Ant. 1910, 217] อารีกที่ Swat ซึ่งตั้งอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือสุดของอินเดีย ซึ่งถูกอารีกขึ้นในช่วงศตวรรษแรกก่อนคริสต์กิริยา จนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 1 (ก่อน ค.ศ. 100 ปี – ค.ศ. 50) เรายับคณาภาราชานั้นสกฤตที่ดูเหมือนเป็นการแปลโดยพยัญชนะมาจากการคณาภาราบาลีในมหาปรินิพานสูตร และคณาธรรมบท (G.Bühler, Ep.Ind.IV,133ff.) (Winternitz 1983: 14-15)

นอกจากนี้ Mori ได้ชี้แสดงไว้ว่า ในปานามคณาของวรรณคดีของ มัชฉิมนิกร และวรรณคดีของ อังคุตตานิกร ได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า ก่อนหน้าที่จะเดินทางมายังลังกา พระพุทธโมฆาจารย์ได้เดินทางมาพักอาศัยยังเมืองต่าง ๆ อาทิ เมืองท่าชื่อ นยูรูปะ และเมืองกาญจีปุระ พักอาศัยร่วมกับพระเถระหั้งหลายของนิกายเถรวาทและได้เรียนรู้ วรรณคดีหั้งสองขึ้นโดยการเชิญชวนของพระเถระเหล่านั้น²²

²² ดูรายละเอียดที่ Mori (1984: 506-507)

เมืองกาญจีปุระนี้เป็นบ้านเกิดของพระธรรมป่าลະ พราวรถกตา-จารย์อันเป็นทายาทของพระพุทธโมฆาจารย์รูปหนึ่ง²³ ในจดหมายเหตุการเดินทางสู่ดินแดนตะวันตกของมหาราชวงศ์ถัง (大唐西域記) ของพระถังซัมจั่ง ซึ่งได้จากรักษาไปยังดินแดนต่าง ๆ ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 7 หลังจากพระพุทธโมฆาจารย์ราوا 200 ปี ได้บันทึกข้อความไว้ว่าที่เมืองกาญจีปุระ (建志補羅) นี้ "มีอารามกว่าร้อยแห่ง คณะสงฆ์กว่าหมื่นรูป ทุกรูปต่างศึกษาธรรมะของนิกายเถรวาท (伽藍百余所, 僧徒萬余人, 皆遵學上座部法)"²⁴ ถ้าหากคิดว่าธรรมะของนิกายเถรวาทที่กล่าวถึงนี้คือพระไตรปิฎกบาลี แสดงว่าในคริสต์ศตวรรษที่ 7 ภาษาบาลีก็ยังคงเป็นภาษาที่ทรงไว้ชี้พระไตรปิฎกในดินแดนส่วนหนึ่งของอินเดีย และในคัมภีร์รูปวงศ์ได้กล่าวไว้ว่า ก่อนหน้าที่จะมาลังกา พระพุทธโมฆาจารย์ได้เขียนหนังสือธรรมะด้วยภาษาบาลีไว้ 3 เล่ม คือ คัมภีร์ญาโนหัย คัมภีร์ปริตติภูรูปอกตา และคัมภีร์อัตถสาลิน²⁵

²³ ดูรายละเอียดที่ DPPN I: 560 หัวข้อ Kākīcīpura (cf. Mori 1984: 508-509)

²⁴ T51: 931c³⁻⁴ (cf. Mori 1984: 507)

²⁵ แต่ทว่า ในคัมภีร์อัตถสาลิน มีบางจุดได้กล่าวอ้างอิงถึงคัมภีร์วิสุทธิมรรค และคัมภีร์สมันตป่าสาทิกา แสดงว่าคัมภีร์อัตถสาลินในรูปลักษณ์ ปัจจุบันต้องเกิดขึ้นหลังคัมภีร์วิสุทธิมรรคและคัมภีร์สมันตป่าสาทิกา (Mori 1984: 508-509) คัมภีร์ทั้ง 3 นี้พระพุทธโมฆาจารย์เขียนขึ้นก่อนเดินทางมาลังกาจริงหรือไม่ยังมีประเด็นถกเถียงกันอีกมาก แต่อปจันน้อยเราควรยอมรับว่าพระพุทธโมฆาจารย์ได้ฝึกฝนมีความเชี่ยวชาญภาษาบาลี ตั้งแต่อยู่ในอินเดียก่อนเดินทางไปลังกา แสดงว่าในยุคพระพุทธโมฆาจารย์ ภาษาบาลียังมีความรุ่งเรืองอยู่ในอินเดีย

จากข้อมูลที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นชัดเจนว่าแม้ในยุคหลัง พุทธกาลนับพันปีภาษาบาลีก็ยังมีการใช้เป็นภาษาที่ทรงไว้วัชингพระ ไตรปิฎกอยู่ในอินเดีย

ถ้าภาษาบาลีไม่ใช้ภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการเผยแพร่ พระพุทธศาสนา เป็นเพียงภาษาท้องถิ่นหนึ่งของอินเดียในยุคหลัง พุทธกาล เป็นไปไม่ได้ที่คนจะสนใจในท้องถิ่นต่าง ๆ ของอินเดียจะยอมรับ ภาษาบาลีและให้ความสำคัญว่าเป็นภาษาที่ทรงไว้วัชิงพระไตรปิฎก ยิ่ง กว่านั้นเราต้องไม่ลืมว่า ในช่วง 400 ปีแรกหลังพุทธกาล การสืบทอด คำสอนทำด้วยวิธีมุขปาฐะ คือ ท่องจำสืบทอดกันไป การยอมรับพระ ไตรปิฎกในภาษารากท้องถิ่นหนึ่ง ซึ่งไม่ใช้ภาษาของพระพุทธเจ้า หมายถึง การต้องท่องจำพระไตรปิฎกในภาษานั้นใหม่ ซึ่งเป็นเรื่องยุ่งยากมากและ เป็นไปได้ยาก

นอกจากนี้หากที่จะอธิบายว่าภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาท้องถิ่นของ อินเดียตะวันตกทำไม่จึงกลายเป็นภาษาที่ทรงไว้วัชิงพระไตรปิฎก กระบวนการนี้เกิดขึ้นเมื่อใด²⁶

²⁶ ดูรายละเอียดที่หัวข้อ 4.3 หน้า 67-69 ประกอบ

จากที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า หลักฐานที่สนับสนุนทฤษฎีที่ว่าภาษาบาลีเป็นภาษาของอินเดียตะวันตกมีปัญหามาก

3. การคัดค้านทฤษฎีที่ว่าภาษาบาลีคือภาษาธรรม

เพื่อความสะดวกในการวิเคราะห์ ในที่นี้จะแบ่งภาษาธรรมออกเป็น 3 ขุค คือ

1. ภาษาธรรมขุคพุทธกาล
2. ภาษาธรรมขุคพระเจ้าอโศก
3. ภาษาธรรมขุคหลังในช่วงราชคริสต์ศตวรรษที่ 2-3 ถึงราชคริสต์ศตวรรษที่ 7-8 ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มภาษาปรากฏตั้งแต่ชั้นกลาง

เหตุผลหลักของผู้คัดค้านทฤษฎีที่ว่าภาษาบาลีคือ ภาษาธรรม มี 3 ประการ ดังนี้

- ก) ภาษาบาลีมีความแตกต่างจากลักษณะพิเศษของภาษาธรรม
- ข) เรายับองค์ประกอบของลักษณะพิเศษของภาษาธรรมในพระไตรปิฎกบาลีในเนื้อหาส่วนที่กล่าวถึงคำสอนของครูหั้ง 6
- ค) เรายับลักษณะพิเศษของภาษาธรรมในคัมภีร์กถาวัตถุ

ต่อไปจะได้ตรวจสอบเหตุผลทั้ง 3 ประการนี้

3.1 ความแตกต่างระหว่างภาษาบาลีกับภาษาธรรมขุคหลัง

ดังที่ทราบกันดีว่า ภาษาบาลีกับภาษาธรรมขุคหลังมีความแตกต่างที่สำคัญ 3 ประการคือ

1) ในภาษาบาลี “อะ” การันต์ในปุลิŋค์ ปฐมาวิภัตติ เอกวจนะ จะลงท้ายด้วย “โอ” เช่น “บุริสิ”

ในนปุลิŋค์ จะลงท้ายด้วย “อ” เช่น “กุล” แต่ในภาษาฯมคธยุคหลัง “อะ” การันต์ทั้ง ปุลิŋค์ และ นปุลิŋค์ ปฐมาวิภัตติ เอกวจนะ ล้วนลงท้ายด้วย “เอ” เช่น “บุริเส” “กุเล”

2) ภาษาบาลีมีทั้ง “ร” และ “ล” เมื่อันในภาษาสันสกฤต แต่ในภาษาฯมคธยุคหลังมีแต่ “ล” ไม่มี “ร”

3) ในภาษาบาลีมีแต่ “ສ” ไม่มี “ศ” และ “ช” เมื่อันที่มีในภาษาสันสกฤต แต่ในภาษาฯมคธยุคหลัง ไม่มี “ສ” ใช้แต่ “ศ” (Mizuno 1995 : 24)

แต่ที่ต้องระวังไว้ใจให้ดีก็คือ ภาษาฯมคธที่มีเอกลักษณ์ดังกล่าวข้างต้นคือภาษาฯมคธยุคหลัง แต่ภาษาฯมคธยุคพระเจ้าอโศก (ราว 200 – 300 ปีก่อนคริสต์ศักราช) เกือบจะไม่พบตัวอักษร “ศ” เลย หากใช้ “ສ” และ Mizuno ได้ชี้ให้เห็นว่า ในยุคเก่ากว่าననอาจมีใช้ตัวอักษร “ร” ด้วย²⁷

Norman ได้กล่าวถึงลักษณะของภาษาฯมคธในศิลปาริเกยุคพระเจ้าอโศก ไว้ดังนี้

²⁷ Mizuno (1955: 3, 9-10, 24-25)

Of the Eastern inscriptional sites discussed by Mahendale, only one (the *Jogimārā* cave) shows the typical Māgadhi ś instead of s , about half use / instead of r , and two have the nominative singular in -o (Norman 1980: 68)

นักวิชาการซื่อว่า Mahendale ได้ถูกเกี่ยวกับที่ตั้งของอารีกที่อยู่ในเดียดวันของการ์มีอารีกเพียงแห่งเดียว (ที่ถ้ำ *Jogimārā*) ที่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบของภาษาamacrhī ใช้อักษร “ศ”แทน “ສ” ประมาณครึ่งหนึ่งของอารีกทั้งหมด ใช้อักษร “ล” แทน “ຮ” และมีอารีกสองแห่งที่ “ອ” การันต์ ในบุลังค์ ปฐมวิภัติ เอกวจนะลงท้ายด้วย “-ໂ” (Norman 1980: 68)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า ภาษามคอรุคพระเจ้าอโศก มีลักษณะเข้าใกล้ภาษาบาลี และความแตกต่างจากภาษาบาลีเพิ่มมากขึ้นในภาษามคอรุคหลัง นอกจากนี้ Norman ยังได้ชี้ให้เห็นข้อเท็จจริงของภาษาโบราณในแบบแคว้นมคอรุค ดังนี้

The alternation between / and r is very old in the history of Indo-Aryan, dating right back to the period of Indo-Iranian, and the language of Madhyadeśa showed an inclination towards the / sound. One example of the change of -as>-e in external sandhi, in place of the usual -o, is found in the Rgveda, and this fact probably

indicates that there was at least one dialect of Indo-Aryan which at the time of the Rgveda had this change as a characteristic. There is, therefore, no reason to doubt that long before the time of the Buddha and Mahāvīra there could have been a dialect in the Magadha region where the nominative singular of -a stems was in -e , and / replaced r (Norman 1980: 70-71)

การใช้เสียงสลับกันระหว่าง “ล” และ “ร” เป็นเรื่องที่เก่าแก่มากในประวัติศาสตร์ของภาษาอินเดียรยัน ที่สามารถย้อนกลับไปได้ถึงยุคของภาษาอินเดียบริเวณนอกจานั้นภาษาที่ใช้ในมหอยมประเทศ แสดงให้เห็นความโน้มเอียงไปทางการใช้เสียง “ล” เราพบตัวอย่างหนึ่งในคัมภีร์ฤคเวทที่มีการเปลี่ยนรูปสันธิภาษาจาก “-อส” เป็น “-เอ” ในตำแหน่งที่ปกติควรจะเป็น “-โอ” และความจริงที่ว่านี้บ่งชี้ว่า มีอย่างน้อยหนึ่งภาษาในกลุ่มภาษาอินเดียรยันในยุคคัมภีร์ฤคเวท (ยุคพระเวท) ที่มีการเปลี่ยนแปลงนี้เป็นลักษณะของภาษา ด้วยเหตุนี้จึงปราศจากข้อกังข่าวว่า เป็นเวลาภาราน ก่อนยุคของพระพุทธเจ้าและมหาวีระ (ศาสดาแห่งศาสนาเชน) มีภาษาหนึ่งในแคว้นมคธที่มีรูป “อ” การันต์ ในบุลิ�ค์ ปฐมาวิภัตติ เอกวจนะ ลงท้ายด้วย “เอ” และใช้เสียง “ล” แทน “ร” (Norman 1980: 70-71)

ในภาษาบาลีเอง บางครั้งเราพบการใช้อักษร “ล” ในจุดที่ควรเป็นอักษร “ร” ซึ่ง Geiger และ Mizuno ได้ชี้แสดงให้เห็นไว้นานมาแล้ว²⁸

จากที่แสดงมาให้เห็นข้างต้น เราพบว่าภาษาบาลีมีความแตกต่างจากภาษาમคธในยุคพระเจ้าอโศก (ปั้นกรองราชย์ 218 ปีหลังพุทธกาล) แต่ความแตกต่างนั้นน้อยกว่าความแตกต่างกับภาษาમคธในยุคหลังมาก และในภาษาบาลีเองก็พบร่องรอยการเคลื่อนตัวไปสู่ลักษณะของภาษา มคธยุคหลัง คือ “อะ” การันต์ ปฐมawiกัตติ เอกวจนะ ลงท้ายด้วย“เอ” แทนที่จะเป็น “โอะ” หรือ “อຳ” และใช้อักษร “ล” ในจุดที่ควรเป็นอักษร “ร” ดังนั้น ความแตกต่างระหว่างภาษาบาลีและภาษาમคธในยุคหลัง 3 ประการดังที่ได้กล่าวถึงข้างต้นจึงไม่ใช่เหตุผลที่จะปฏิเสธว่าภาษาบาลี คือภาษาที่ใช้กันในแคว้นมคธในยุคพุทธกาลซึ่งอยู่ก่อนยุคพระเจ้าอโศก กว่า 200 ปี

3.2 ลักษณะของภาษาમคธกับคำสอนของครูหง 6

Mizuno ได้กล่าวถึงลักษณะของภาษาમคธยุคหลังที่ปรากฏหลายแห่งในเนื้อหาพระไตรปิฎกส่วนที่กล่าวถึงคำสอนของครูหง 6 ไว้ดังนี้²⁹

ในคำสอนของมักขลิโคลาล และ ปกุรกัจจายนะ ซึ่งเป็นนักปรัชญาศาสนาที่ทำการเผยแพร่ในแคว้นมคธยุคพุทธกาลนั้น มี

²⁸ ดูรายละเอียดที่ Geiger (1987:3); Mizuno (1955 : 25)

²⁹ ดูรายละเอียดที่ Mayeda (1964: 49, 52 เชิงอรรถที่ 12)]; Law (1933: xxiv)

ลักษณะของภาษาમคธปรากฏดังนี้ “นตุติ อตุตการะ นตุติ ปราการะ นตุติ บุริสกาเร” (การกระทำของตนย่อมไม่มี การกระทำของผู้อื่น ย่อมไม่มี การกระทำของบุรุษย่อมไม่มี) (D.i,53; M.i,516; S.iii,210) “สุเข ทุกเข ชีวสตุตเม” (สุข ทุกข์และชีวะเป็นลำดับที่เจ็ด) (D.i,56; M.i,517; S.iii,211) ในคำเหล่านี้ตัวอักษร “ร” และ “ส” ไม่ได้เปลี่ยน เป็น “ล” และ “ศ” เมื่อนในภาษาમคธุคหลัง มีเพียงแค่คำที่ใน ภาษาบาลีควรเป็น “อตุตการ, ปราการ, บุริสกา, สุฯ, ทุกฯ, ชีวสตุตโม” ได้ใช้เป็นลักษณะของภาษาમคธดังได้ยกมาแสดงข้าง ต้น (Mizuno 1955: 24)

ผู้ที่สนับสนุนทฤษฎีว่าภาษาบาลีเป็นภาษาของชนเดียวันตาก ได้ยกประเด็นนี้ขึ้นมาเป็นเหตุผลสนับสนุนว่าพระไตรปิฎกบาลีเป็นคัมภีร์ ที่ถูกแปลมาจากภาษาอื่น โดยอธิบายว่าในขณะที่แปลพระไตรปิฎกภาษา มคธ เป็นภาษาบาลีนั้น การแปลคำสอนของครูหั้ง 6 เหล่านี้ได้หลงเหลือ ร่องรอยของภาษาમคธไว้

แต่ในความเห็นของผู้วิจัย ลักษณะที่ปรากฏในคำสอนของครูหั้ง 6 นั้นไม่ใช้ลักษณะของภาษาມคธ แต่เป็นลักษณะของภาษาอัฑมมารคี ก่อนอื่นจะกล่าวถึงลักษณะพิเศษของภาษาอัฑมมารคีโดยย่อ

เราทราบว่าภาษาມคธุคหลังกับภาษาบาลีมีลักษณะความแตก ต่างที่สำคัญ 3 ประการ (ดูหัวข้อ 3.1 ประกอบ) ซึ่งในลักษณะความ แตกต่างที่สำคัญ 3 ประการนั้น ภาษาอัฑมมารคีมีลักษณะดังนี้

- 1) “อะ” การันต์ในปุลิŋค์ ปัญมawiŋtati เอกวจนะ ลงท้ายด้วย “เอ” แทน “โอ” สมำเสมอพอสมควร

- 2) น้อยมากที่จะใช้อักษร “ล” แทน “ร”
- 3) ไม่มีการใช้ “ศ” แทน “ສ” (Norman 1980: 67)

คัมภีร์ที่ Jarvis ได้ศึกษาอักษรทั้งหมดมาคือ คัมภีร์หลักของศาสนาเชน นิกายเชเวตัมพรเท่านั้น Mizuno ได้กล่าวถึงความเก่าใหม่ของภาษาอัฑมamacri เทียบกับภาษาบาลีไว้ดังนี้³⁰

ภาษาอัฑมamacri มีเนื้อหาที่ซับซ้อนภาษาเก่าใหม่ต่างกัน ชัดเจน ภาษาในส่วนที่เป็นร้อยกรอง เป็นภาษาชั้นเก่ามีลักษณะที่ใกล้เคียงกับภาษาบาลี ภาษาในส่วนที่เป็นร้อยแก้วเป็นภาษาชั้นใหม่มีลักษณะที่ใกล้เคียงกับภาษาમન્જુ (ယុគល់) หรือกลุ่มภาษา ปราการชั้นกลาง เป็นภาษาในระหว่างกลุ่มภาษาปราการชั้นเก่า และชั้นกลาง การเกิดขึ้นของภาษาอัฑมamacri แม้ในส่วนที่เป็นร้อยกรองซึ่งเป็นภาษาชั้นเก่าก็ตาม ก็อยู่ในယុគល់จากภาษาบาลี คาดว่าอยู่ในราว 200 – 300 ปีก่อนคริสต์ศักราช ส่วนการเกิดขึ้นของภาษาอัฑมamacri ในส่วนที่เป็นภาษาใหม่นั้น คาดว่าอยู่ในช่วง ราวคริสต์ศตวรรษที่ 6 ซึ่งเป็นช่วงที่คัมภีร์นี้ได้ถูกจารีกเป็นอักษร (Mizuno 1955: 8)

³⁰ Winternitz ได้กล่าวว่าภาษาบาลีไม่อาจที่จะเป็นภาษาที่พัฒนามาจากภาษาอัฑมamacri เพราะภาษาอัฑมamacri แสดงถึงลักษณะของการพัฒนาของภาษาในกลุ่มภาษาปราการที่อยู่ในระยะหลังกว่าภาษาบาลี

The demonstration by P.V. Bapat (The Indian Historical Quarterly 4, edited by Narendranath Law, Calcutta, 1928, 22 ff.) that Pāli cannot be derived from Ardha-Māgadhi, as the last-named shows a later stage of development of Prākrit than Pāli, refers only to Jaina Ardha-Māgadhi (Winternitz 1983: 578)

จะเห็นได้ว่าภาษาอั�ฒนาครี ซึ่งเป็นภาษาที่ใช้ในคัมภีร์หลักของศาสนาเชน เป็นภาษาที่มีความคล้ายคลึงภาษาบาลี และลักษณะพิเศษของภาษา นี้อยู่กึ่งกลางระหว่างลักษณะของภาษาบาลีกับภาษามคธยุคหลัง

ในเนื้อหาที่กล่าวถึงคำสอนของครูทั้ง 6 ในพระไตรปิฎกบาลี อักษร “ร” และ “ส” ไม่ได้เปลี่ยนไปใช้ “ล” และ “ศ” เมื่อถูกนำไปใช้ในภาษามคธยุคหลัง มีเพียง “อะ” การันต์ในบุลลิงค์ และนบุลลิงค์ ปฐมawigettidi เอกวจนะ ลงท้ายด้วย “เอ” แทนที่จะเป็น “โอะ” หรือ “อํ” ตามหลักภาษาบาลี ซึ่ง สิ่งนี้ตรงกับลักษณะพิเศษของภาษาอัथฒนาครี ดังนั้น ลักษณะพิเศษที่ มีอยู่ในเนื้อหาที่กล่าวถึงคำสอนของครูทั้ง 6 ในพระไตรปิฎกบาลีนั้น เป็น ลักษณะของภาษาอัथฒนาครี ไม่ใช้ภาษามคธยุคหลัง เป็นไปได้ว่าเพื่อ เน้นให้เห็นว่าเป็นคำสอนในแนวคิดอื่นของครูทั้ง 6 เนื้อหาในส่วนนี้จึงใช้ ภาษาอัथฒนาครีซึ่งเป็นภาษาที่ใช้ในคัมภีร์หลักศาสนาเชน ซึ่งศาสตร์ ของศาสนาเชน คือ พระมหาวีระ (นิคرون์ นาภนุตร) ก็เป็นหนึ่งในครู ทั้ง 6

มองจากอีกมุมหนึ่ง หากพระไตรปิฎกบาลีถูกแปลมาจากการ ไตรปิฎกภาษาમદ નેองจากตัวบุคคลในพระไตรปิฎกมากมาย อาทิ พระเจ้าอชาตศัตtru พระเจ้าพิมพิสาร ก็เป็นชาวમદ દังนั้น หากต้องการ หลงเหลือลักษณะภาษาમદไว้ในคำกล่าวของชาวમદในเวลาเปลี่ยน ไตรปิฎกમદเป็นภาษาบาลี เนื้อหาส่วนที่เป็นคำกล่าวของชาวમદเหล่า นี้ก็ควรจะมีลักษณะของภาษาમદหลงเหลืออยู่ด้วย ไม่ใช่หลงเหลืออยู่ เฉพาะเนื้อหาที่กล่าวถึงคำสอนของครูทั้ง 6 เท่านั้น แต่ในความเป็นจริง ในพระไตรปิฎกบาลีไม่มีลักษณะเหล่านี้อยู่ในส่วนที่เป็นคำกล่าวของชาว มคธอื่น ๆ ดังนั้น ดูสมเหตุสมผลกว่าหากคิดว่าลักษณะพิเศษในเนื้อหา

ส่วนที่เป็นคำสอนของครูหั้ง 6 นี้ไม่ใช่ลักษณะของภาษาธรรม แต่เป็นลักษณะของภาษาอักษรตามมาตรฐานของศาสนา เช่น ซึ่งใช้เพื่อให้เกิดความชัดเจนว่าเนื้อหาตรงนี้เป็นแนวคิดอื่นซึ่งไม่ใช่พระพุทธศาสนา

จากที่แสดงมาข้างต้น เราพบว่าการที่มีลักษณะพิเศษของภาษาอักษรตามมาตรฐาน ในเนื้อหาพระไตรปิฎกบาลีส่วนที่กล่าวถึงคำสอนของครูหั้ง 6 ไม่เพียงแต่ไม่ใช่หลักฐานที่แสดงว่าพระไตรปิฎกบาลีเป็นคัมภีร์ที่ถูกแปลมาเท่านั้น แต่ยังเป็นหลักฐานที่แสดงว่าพระไตรปิฎกบาลีไม่ใช่คัมภีร์ที่ถูกแปลมาอีกด้วย เพราะถ้าพระไตรปิฎกบาลีเป็นคัมภีร์ที่ถูกแปลมาก็ไม่ควรจะลงเหลือลักษณะพิเศษของภาษาธรรมอันเป็นภาษาเดิมไว้ในเนื้อหาส่วนที่กล่าวถึงคำสอนของครูหั้ง 6 เท่านั้น เนื้อหาส่วนอื่น ๆ ที่เดิมเป็นภาษาธรรมก็ควรจะมีลักษณะพิเศษของภาษาธรรมลงเหลืออยู่ เช่น กัน แต่ในความเป็นจริงเนื้อหาในส่วนอื่น ๆ ของพระไตรปิฎกบาลีไม่มีลักษณะพิเศษของภาษาธรรมอยู่ ดังนั้น เราจึงทราบว่าพระไตรปิฎกบาลีไม่ใช่คัมภีร์ที่ถูกแปลมาจากภาษาธรรม

3.3 ลักษณะพิเศษของภาษาธรรมที่พับในคัมภีร์กถาวัตถุ

ดังที่ทราบกันดีว่า เนื้อหาในคัมภีร์กถาวัตถุ (คัมภีร์หนึ่งของพระอภิธรรมปิฎกในพระไตรปิฎกบาลี) มีลักษณะพิเศษของภาษาธรรมอยุคหลังอยุமากพอควา Mizuno ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ดังนี้³¹

³¹ ใน Mizuno (1955: 25) ได้แสดงตัวอย่างจำนวนมากของลักษณะพิเศษของภาษาธรรมที่พับในเนื้อหาคัมภีร์กถาวัตถุ อาทิ คำที่ควรใช้อักษร “ร” กลับไปอักษร “ล” ด้วยอิทธิพลของภาษาธรรม

ในภาษาบาลี บางที่เราพบคำที่ควรใช้อักษร “ร” กลับใช้เป็นอักษร “ล” แบบภาษาตามครถ บางครั้ง “อะ” การันต์ในปุลิ่งค์และนปุลิ่งค์ ปัญมาวิภัตติ เอกวจนะ ที่ควรจะลงท้ายด้วย “โอะ” หรือ “อໍ” กลับลงท้ายด้วย “ເອ” แบบภาษาตามครถ ลักษณะพิเศษของภาษา มคธนี้พบริการมากเป็นพิเศษในคัมภีร์กถาวัดถุ ฐานาโดยพระโมคคัล-ลีบุตรติสสเถระผู้เป็นประธานในการสังคายนาครั้งที่ 3 ที่กรุงปาฏลี-บุตราในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช คัมภีรนี้กล่าวถึงความเห็นผิดของนิกายอื่น ๆ โดยแบ่งเป็น 217 หัวข้อ และเนื้อหาดำเนินไปในลักษณะถาม – ตอบแก่ความเห็นผิดเหล่านั้น ซึ่งในเนื้อหาถาม – ตอบเหล่านั้นเราพบลักษณะพิเศษของภาษาตามครถอยู่มากพอควร อาจเป็นไปได้ว่าเนื่องจากการถามตอบนี้เกิดขึ้นที่แคว้นมคธ จังหวัดเหลือลักษณะของภาษาตามครถไว้เพื่อถ่ายทอดให้เห็นถึงบรรยายกาศ ณ ที่นั้น (Mizuno 1955: 25)

Norman ได้ยืนยันว่าการที่มีลักษณะพิเศษของภาษาตามครถปรากฏ ในคัมภีร์กถาวัดถุจำนวนมากพอควรนี้ แสดงให้เรารู้ว่ากระบวนการขัด ลักษณะพิเศษของภาษาตามครถออกจากการประทิรปีภูก ได้สิ้นสุดลงในรัชสมัย พระเจ้าอโศก³²

³² ดูรายละเอียดที่ Norman (1980: 76)

แม้จะกล่าวว่าพบลักษณะพิเศษของภาษาฯในคัมภีร์กถาວัตถุมากพอควร แต่หากเทียบกับเนื้อหาทั้งหมดของคัมภีร์กถาฯแล้ว คำที่มีลักษณะพิเศษของภาษาฯดังกล่าวก็มีจำนวนเพียงเล็กน้อยเท่านั้น แทนที่จะคิดว่าลักษณะพิเศษของภาษาฯที่พบในคัมภีร์กถาฯ เกิดขึ้นโดยเจตนาเพื่อถ่ายทอดให้เห็นถึงบริรากาศสถานที่ในการแต่งคัมภีร์นี้ แต่จะดูสมเหตุสมผลกว่า หากสรุปว่าเนื่องจากคัมภีร์แต่งขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชที่กรุงปาฐลีบุตรเมืองหลวงแคว้นมคธ จึงได้รับอิทธิพลจากภาษาฯในยุคนั้น³³ เนื่องจากเนื้อหาเหตุการณ์ส่วนใหญ่ในพระไตรปิฎกเกิดขึ้นในแคว้นมคธ จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องเจตนาลงเหลือลักษณะของภาษาฯเฉพาะในคัมภีร์กถาฯ

ยิ่งถ้าใครครวญโดยละเอียดแล้ว เรากลับพบว่า การที่มีลักษณะพิเศษของภาษาฯในคัมภีร์กถาฯ ไม่เพียงแต่ไม่ใช่หลักฐานว่าพระไตรปิฎกบาลีเป็นคัมภีร์ที่ถูกแปลมา แต่กลับเป็นหลักฐานที่ชี้ให้เห็นว่า พระไตรปิฎกบาลีไม่ใช่คัมภีร์ที่ถูกแปลมา เพราะถ้าพระไตรปิฎกบาลี

³³ เนื่องจากในคัมภีร์กถาฯมีเนื้อหาบางส่วนที่แก้ความเห็นผิดของนิกายที่เกิดขึ้นในยุคหลังสมัยพระเจ้าอโศก ดังนั้น อย่างน้อยเนื้อหาในส่วนนั้นจะต้องเกิดขึ้นในยุคหลังสมัยพระเจ้าอโศก Kanakura (1939: 362, 376 เสียงอรรถคำดับที่ 10) ได้กล่าวว่า ต้นฉบับเดิมของคัมภีร์กถาฯเกิดขึ้นในสมัยพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ และค่อย ๆ ถูกเขียนเพิ่มเติม แก้ความเห็นผิดของนิกายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหลังจากนั้น และสำเร็จสมบูรณ์เป็นคัมภีร์กถาฯในรูปลักษณะปัจจุบัน ราว 100 ปีก่อนคริสต์ศักราช ดูรายละเอียดทุชีวิตต่าง ๆ ที่กล่าวถึงการดำเนินคัมภีร์กถาฯได้ที่ Mayeda (1964: 588-590)

ทั้งหมดเป็นคัมภีร์ที่ถูกแปลมาจากภาษาธรรมคธแล้ว เนื้อหาในคัมภีร์ กถา วัตถุกิจควรจะถูกแปลอย่างสมบูรณ์ เช่นเดียวกับเนื้อหาในพระไตรปิฎกส่วนอื่น ๆ ไม่ควรจะหลงเหลือลักษณะพิเศษของภาษาธรรมคธ เฉพาะในเนื้อหาคัมภีร์ กถา วัตถุเท่านั้น

ดังที่ได้แสดงมาข้างต้น เป็นที่ชัดเจนว่า หลักฐานเหตุผลของผู้ที่ คัดค้านทฤษฎีที่ว่า ภาษาบาลีคือภาษาธรรมคธ ในสมัยพุทธกาลที่พระพุทธเจ้า ทรงใช้ในการสอน ล้วนเป็นหลักฐานเหตุผลที่ไม่หนักแน่น ซึ่งถ้า ใครครวญให้ดีแล้ว หลักฐานเหตุผลเหล่านั้นกลับกลายเป็นเครื่องสนับสนุนว่า ภาษาบาลีคือ ภาษาธรรมคธ ในสมัยพุทธกาล

4. หลักฐานและเหตุผลที่สนับสนุนว่า ภาษาบาลีคือ ภาษาธรรมคธ ในยุคพุทธกาล

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ตรวจสอบ 5 ประเด็นต่อไปนี้ เพื่อแสดง ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ภาษาบาลีคือ ภาษาธรรมคธ ในยุคพุทธกาลที่ พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการสอน

- 4.1 ภาษาบาลีเป็นภาษาในยุคสมัยใด
- 4.2 ขั้นเก่าใหม่ของภาษาบาลีและการเกิดขึ้นของพระไตรปิฎก
- 4.3 ภาษาบาลีกับภาษาที่ทรงไว้ซึ่งพระไตรปิฎก
- 4.4 สาเหตุที่ทำให้ภาษาบาลีมีความแตกต่างจากภาษาธรรมคธ
- 4.5 ท่าทีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าต่อภาษาที่ใช้ในการสอน
พระพุทธศาสนา

4.1 ภาษาบาลีเป็นภาษาในยุคสมัยใด

ภาษาบาลีเป็นภาษาที่ใช้กันในชีวิตประจำวันของยุคสมัยใด การวิเคราะห์ประเด็นนี้ได้พิจารณาจาก 3 สถานะต่อไปนี้

4.1.1 สถานะของภาษาบาลีในตรรกะภาษาอินโดอารยันยุคกลาง

Mizuno ได้กล่าวถึงสถานะของภาษาบาลีในตรรกะภาษาอินโดอารยันยุคกลางไว้ดังนี้

ภาษาบาลีจัดอยู่ในชั้นที่เก่าที่สุดของกลุ่มภาษาปราการุ, ... เก่ากว่าภาษาสันสกฤตแบบแผนที่เรียบเรียงระบบไวยากรณ์โดยปานินี กล่าวได้ว่ามีอายุอยู่ระหว่างภาษาพระเวทกับภาษาสันสกฤต และในบางครั้งเรายังพบลักษณะภาษาที่เก่ายิ่งกว่าภาษาพระเวทในภาษาบาลี ยกตัวอย่างเช่น คำว่า “อิห (ที่นี่)” ที่ภาษาพระเวทและภาษาสันสกฤตใช้ แต่ในภาษาบาลีใช้คำว่า “อิค” ตามลักษณะดังเดิมของคำ (Mizuno 1995: 12 – 13)³⁴

Geiger ก็ยืนยันเช่นกันว่าภาษาบาลีเก่าแก่กว่าภาษาสันสกฤต โดยได้กล่าวไว้ดังนี้

³⁴ ดูตัวอย่างคำศัพท์ของภาษาบาลีที่แสดงลักษณะเก่าแก่กว่าภาษาสันสกฤตในรูปและมีลักษณะเดียวกันกับภาษาพระเวทได้ที่ Mizuno (1955: 13)

ภาษาบาลีไม่อาจเป็นภาษาที่เกิดจากพัฒนาการโดยตรงจากภาษาสันสกฤต เพราะภาษาบาลีมีลักษณะพิเศษของภาษาที่มีความใกล้กับภาษาอินเดียยุคโบราณของพระเวทยิ่งกว่าภาษาสันสกฤต กล่าวคือ (นอกจากปัจจัย “ตุوا” แล้ว) ยังมีคำว่า “ตุวน” ใน “ต” ปัจจัยของกิริยา กิตร์หรือภาษาบาลีใช้คำว่า “เตหิ, เyenhi” คล้ายภาษาพระเวทใช้คำว่า “เตกิสุ, เyenki-su” (ในขณะที่ในภาษาสันสกฤตใช้คำว่า “泰斯ุ, யේසු”) เป็นต้น (Geiger 1987: 1)

Mayeda ได้กล่าวถึงนัยความหมายของการที่ในภาษาบาลีมีลักษณะของภาษาพระเวทปรากฏอยู่ดังนี้

ตามที่ G.A.Grierson ได้กล่าวไว้ว่า ในสมัยภาษาพระเวท มีภาษาพูด (Vernacular dialect) อยู่หลายภาษา ภาษาพูดเหล่านี้ เมื่อเปรียบเทียบกับภาษาชั้นสูงที่บรรดาพระราชนั้นหันไปใช้ในบทขับสรรเสริญเหล่าเทพยดาแล้ว คุณสมบัติของภาษาที่แท้ก็คือ กลุ่มภาษาปรากรุตนั้นเอง ดังนั้น เรายังเรียกภาษาพูดเหล่านี้ว่า primary Prakrit จากภาษาเหล่านี้ได้เปลี่ยนแปลงต่อไปเป็นภาษาต่าง ๆ ที่จัดอยู่ในกลุ่ม secondary Prakrit พัฒนาการนี้เกิดขึ้นคู่ขนานไปกับภาษาสันสกฤตที่ถูกหยุดยั้งการเปลี่ยนแปลงด้วยการกำหนดหลักไวยากรณ์ที่จะเอื้อโดยพระราชนั้นที่เป็นนักไวยากรณ์ ภาษาแรกสุดของกลุ่มภาษานี้ในขั้น secondary Prakrit คือ ภาษาในอารีกพระเจ้าอโศก แต่ทว่าในทุกวันนี้เราไม่อาจที่จะรู้ได้อย่างแน่ชัดว่า ภาษาในอารีกพระเจ้าอโศกนี้พัฒนามาจาก primary Prakrit โดยมีกระบวนการขั้นตอนอย่างไร ภาษาบาลีก็เกิดขึ้นมาในช่วงก่อนจนถึงยุคนี้ โดยทั่วไปการที่ในกลุ่มภาษา

secondary Prakrit พบลักษณะของคำที่ไม่อาจอธิบายได้ด้วยหลักภาษาสันสกฤต เป็นเพาะคำเหล่านี้เปลี่ยนแปลงมาจากกลุ่มภาษา primary Prakrit

ถ้าถือตามการตีความนี้แล้ว ลักษณะของภาษาพระเวทที่พับในภาษาบาลีเป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่า คำเหล่านี้มีพัฒนาการมาจาก primary Prakrit ลักษณะของภาษาพระเวทที่พับนี้ซึ่งให้เห็นว่า จุดกำเนิดของภาษาบาลีก็มีความเก่าแก่เช่นเดียวกับภาษาพระเวท (Mayeda 1964: 101-102)

จะเห็นได้ว่าผู้เชี่ยวชาญหลายท่านต่างเห็นตรงกันว่า ภาษาบาลีเป็นภาษาที่เก่ากว่าภาษาสันสกฤต จดอยู่ในรั้นภาษาที่เก่าที่สุดของกลุ่มภาษาปราการุต และยังมีบางท่านซึ่งว่าเหล่งกำเนิดของภาษาบาลีเก่าพอ ๆ กับภาษาพระเวท

4.1.2 สถานะความเก่าแก่ของภาษาบาลีเปรียบเทียบกับภาษาในอารีกพระเจ้าอโศก

ในที่นี้ขอตั้งค่าถามไว้ 1 ข้อว่า ถ้าภาษาบาลีเป็นภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวันในยุคหลังพระเจ้าอโศก ทำไมข้อความในศิลาฯ อารีกหรือในแผ่นตราต่าง ๆ ซึ่งถูกสร้างขึ้นจำนวนมากตั้งแต่ยุคพระเจ้าอโศกเป็นต้นมา จึงไม่ปรากฏการใช้ภาษาบาลีเลย

ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า อารีกพระเจ้าอโศกที่ Girnār ซึ่ง

อยู่ทางอินเดียตะวันตก หรือที่พบที่ Hāthigumphā ซึ่งอยู่ทางอินเดียใต้ ใช้ภาษาซึ่งมีความคล้ายคลึงกับภาษาบาลี แต่ก็มีจุดที่แตกต่างจากภาษาบาลี เช่น กัน ในเมื่อภาษาบาลีเป็นภาษาที่มีอิทธิพลสูงขนาดที่ถูกใช้เป็นภาษาคัมภีร์ที่ทรงไว้ซึ่งพระไตรปิฎกมาจนถึงยุคหลังในดินแดนต่าง ๆ ของอินเดีย ในขณะที่ข้อความในศิลาจารึกและเงินตราต่าง ๆ ถูกสร้างขึ้นนั้น ถ้าภาษาบาลียังคงเป็นภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวันอยู่ ก็ควรจะมีจารึกที่ใช้ภาษาบาลีปรากฏอยู่บ้าง แต่ทว่าในความเป็นจริงไม่มีจารึกที่ใช้ภาษาบาลีอยู่เลย ดังนั้น แสดงว่าภาษาบาลีเป็นภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวันในยุคที่เก่ากว่ายุคที่จารึกต่าง ๆ เหล่านี้ถูกสร้างขึ้น คือ เก่ากว่ายุคของพระเจ้าอโศก ตั้งแต่ยุคพระเจ้าอโศกเป็นต้นมา ซึ่งจารึกต่าง ๆ ถูกสร้างขึ้นจำนวนมาก ภาษาบาลีได้พ้นจากการเป็นภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวันแล้ว กลายเป็นภาษาคัมภีร์ที่ใช้ทรงเนื้อร่างพระไตรปิฎกและอրรถกถา จึงไม่ถูกใช้ในข้อความที่มุ่งให้ประชาชนทั่วไปได้อ่าน

การหาเหตุผลโดยแบ่งว่าภาษาบาลีเป็นภาษาในยุคหลังพระเจ้าอโศกและเป็นภาษาที่ใช้ในคัมภีร์พระไตรปิฎก แต่เนื่องจากมีพัฒนาการเปลี่ยนแปลงของภาษาทำให้แตกต่างจากภาษาในศิลาจารึกต่าง ๆ ก็ไม่สามารถทำได้ เพราะศิลาจารึกเหล่านั้น ไม่ได้ถูกสร้างขึ้นในยุคสมัยเดียวกับถูกสร้างขึ้นมาจำนวนมากในยุคสมัยต่าง ๆ ตั้งแต่ยุคพระเจ้าอโศกเป็นต้นมา ถ้าภาษาบาลียังเป็นภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวันของท้องถิ่นได้ท้องถิ่นหนึ่ง ถึงแม้จะมีพัฒนาการเปลี่ยนแปลงของภาษา ลักษณะของภาษานั้นก็ควรจะมีปรากฏในเนื้อความของศิลาจารึกที่สร้างขึ้นในยุคนั้น ๆ

ผู้ที่ยืนยันว่าภาษาบาลีไม่ใช้ภาษาในยุคก่อนกว่าสมัยพระเจ้าอโศก ยังมีซองทางให้เหตุผลอีกประการหนึ่งคือ ภาษาบาลียุคโบราณเป็นภาษาคล้ายภาษาที่ใช้ในอารีกพระเจ้าอโศก เช่นที่ Girnār แต่เมื่อพระมหินทเดระและคณะนำภาษาชนี้เข้าไปในลังกา ได้รับอิทธิพลจากภาษาสิงหลจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงของภาษา กลายเป็นภาษาบาลีที่ใช้ในการทรงจำบันทึกพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนาเราจึงไม่พบศิลาอารีกที่ใช้ภาษาบาลีในอินเดีย

แต่ทว่าการให้เหตุผลแบบนี้ก็ไม่ถูกต้อง เพราะในลังการตั้งแต่สมัยพระเจ้าเทวนัมปิยติสสะ (Devānakampiya Tissa) ซึ่งอยู่ในช่วง 3 ศตวรรษก่อนคริสต์ศักราชซึ่งเป็นสมัยเดียวกับพระเจ้าอโศก ศิลาอารีกต่าง ๆ ได้ถูกสร้างขึ้นจำนวนมากและยังคงตากหอดามานถึงปัจจุบัน เมื่อได้ตรวจสอบภาษาสิงหลโบราณที่ใช้ในศิลาอารีกเหล่านั้นแล้ว เราทราบได้ว่าภาษาบาลีไม่ใช้ภาษาที่เกิดขึ้นจากการได้รับอิทธิพลของภาษาสิงหลโบราณ³⁵

จากการวิเคราะห์โดยเปรียบเทียบกับภาษาที่ใช้ในศิลาอารีกและเงินตราโบราณต่าง ๆ เรายังได้ข้อสรุปว่า ภาษาบาลีเป็นภาษาในยุคก่อนพระเจ้าอโศก ดังนั้น ในขณะที่ศิลาอารีกและเงินตราต่าง ๆ ถูกสร้างขึ้นจำนวนมาก ตั้งแต่ยุคพระเจ้าอโศกเป็นต้นมา ภาษาบาลีไม่ใช้ภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวันแล้ว จึงไม่ปรากฏภาษาบาลีในข้อความของศิลาอารีกและเงินตราต่าง ๆ ที่มุ่งให้ประชาชนทั่วไปอ่าน

³⁵ ดูรายละเอียดภาษาสิงหลโบราณ พร้อมภาพศิลาอารีกได้ที่ Mudiyanse (2002)

4.1.3 ความคล้ายคลึงกันระหว่างภาษาบาลีกับภาษาที่ใช้ในศิลปะ จารึกในห้องถินต่าง ๆ

ดังที่ทราบกันดีว่า ภาษาบาลีมีความคล้ายคลึงกับภาษาในห้องถินต่าง ๆ ของอินเดียหลายแห่ง ดังนั้นนักวิชาการบางท่านจึงคิดว่าภาษาบาลีเป็นภาษากลางประเททนึง (*lingua franca*) ในเรื่องนี้ Geiger ได้ให้ความเห็นไว้ว่าดังนี้

Windisch กล่าวไว้ว่า (ซึ่งข้าพเจ้าก็เห็นด้วยกับเขา) บาลีเป็นภาษาของแคว้นมคอรูปแบบหนึ่ง และเราควรย้อนกลับไปยอมรับตามที่ดำเนินงานกล่าวไว้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเทศน์สอนด้วยภาษาบาลีนี้

แต่ทว่าภาษาที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงใช้สอนนี้ ไม่ใช่ภาษาถินของห้องถินใดห้องถินหนึ่งโดยแท้จริง (*Volksdialekt*) แต่เป็นภาษากลางหรือภาษาทางศาสนาที่ถูกสร้างขึ้นจากความจำเป็นในการเดินทางไปมาหาสู่กันในอินเดีย ตั้งแต่ก่อนยุคพุทธกาล ภาษาที่เป็น *lingua franca* (ภาษากลางที่เกิดจากการผสมผสานของภาษาต่าง ๆ จากความจำเป็นในการเดินทางมาค้าขายของพ่อค้าจากห้องถินต่าง ๆ) ประเททนึงนี้ โดยธรรมชาติย่อมมีส่วนผสมของภาษาถินของห้องที่ต่าง ๆ ทั้งหมด แต่ทว่า จะไม่นำเอาเอกลักษณ์ที่โดดเด่นที่สุดของภาษาห้องถินต่าง ๆ มารวมอยู่ด้วย (Geiger 1987: 4)

แต่ทว่า Mizuno ได้ยังความเห็นนี้โดยได้กล่าวว่า

ภาษาบาลีไม่เคยเป็นภาษากลางที่ใช้ร่วมกันทั่วทั้งอินเดีย ดังจะเห็นได้จากจารึกของพระเจ้าอโศกในห้องถินต่าง ๆ จะใช้ภาษาที่ต่างกัน และทั้งกัลุ่มภาษาปรากฏชั้นกลาง รวมทั้งกัลุ่ม ภาษาอปภรังศะ (Apabhramṣa) ขึ้นใหม่ ไม่เคยมีภาษาใดที่เป็นภาษากลางซึ่งใช้กันทั่วทั้งอินเดีย มีเฉพาะภาษากลางที่ใช้กันในแต่ละห้องถินเท่านั้น (Mizuno 1955: 27)

ผู้จัดมีความเห็นว่า การที่ภาษาบาลีมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับภาษาถินของห้องที่ต่าง ๆ จำนวนมาก เป็นเพราะเหตุ 2 ประการต่อไปนี้

ก) ก่อนที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะตรัสรู้ครรภ์ แคว้นครถูกได้เป็นแคว้นมหาอำนาจอยู่ก่อนแล้ว มีผู้คนจากห้องถินต่าง ๆ จำนวนมากได้เดินทางมาทำการค้า เยี่ยมเยียนญาติมิตร เจริญสัมพันธ์ไม่ตรีทางการทุต การไปมาหาสู่กันที่แคว้นครถ ทำให้ภาษาบาลีที่ใช้กันอยู่ในแคว้นครถ มีองค์ประกอบของภาษาในห้องถินต่าง ๆ ผสมผสานเข้ามาด้วยแต่ไม่คิดว่าจะไปใกล้ถึงขนาดที่ภาษาบาลีถูกถ่ายเป็นภาษากลางทั่วทั้งอินเดีย ผู้เขียนสนับสนุนความเห็นของ Mizuno ที่ว่า “ภาษาบาลีไม่เคยเป็นภาษากลางที่ใช้ร่วมกันทั่วทั้งอินเดีย” เพราะแม้จะกล่าวว่า ในขณะนั้นมีผู้คนจำนวนมากจากแคว้นต่าง ๆ เดินทางมาเยือนแคว้นครถตามแต่ไม่คิดว่าจะมีมากถึงขนาดทำให้ภาษาบาลีของแคว้นครถผสมผสานกับภาษาห้องถินต่าง ๆ จนกลายเป็นภาษากลางทั่วทั้งอินเดีย

นอกจากนี้ยังมีสิ่งที่เราควรใส่ใจคำนึงถึงคือ ในการกระบวนการท่องจำสืบทอดคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นไปได้ว่า ในบางครั้งเนื้อหาบางส่วนอาจหลงลืมไป จึงไปนำเนื้อหาในส่วนนั้นจากคณะลงมือที่

ท่องปั่นทรงจำพระธรรมวินัยในห้องถินอื่น แล้วแปลเป็นภาษาบาลีมาเสริมส่วนที่ขาด ดังนั้น ภาษาบาลีของเนื้อความในส่วนนั้น อาจแตกต่างจากภาษาบาลีในพระไตรปิฎกโดยรวมบ้าง โดยลงเหลือลักษณะของภาษาเดิมอยู่บ้างก็เป็นไปได้³⁶

และในกรณีที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเดินทางไปสอนธรรมะให้กับผู้คนแวนแคว้นต่าง ๆ เช่น ชาวกรุงกบิลพัสดุ์ พระองค์คงทรงสอนด้วยภาษาที่ผู้คนในแวนแคว้นนั้น ๆ ใช้ ซึ่งคำสอนเหล่านั้นจะถูกแปลเป็นภาษาบาลีรวมไว้ในพระไตรปิฎก ดังนั้น เมื่อเราพบเห็นลักษณะของคำที่ผิดจากปกติของภาษาบาลีที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเพียงบางส่วน บางจุด เราไม่อาจจะอาศัยเพียงหลักฐานนี้ด่วนสรุปว่า พระไตรปิฎกบาลีโดยรวมเป็นพระไตรปิฎกที่ถูกแปลมาจากพระไตรปิฎกภาษาอื่น

ข) ภาษาถินของห้องที่ต่าง ๆ ของอินเดียในยุคโบราณ มีความคล้ายคลึงกันมากกว่าภาษาถินต่าง ๆ ในยุคหลัง เนื่องจากภาษาบาลีเป็นภาษาที่ใช้กันในแคว้นมคธในครั้งพุทธกาล ซึ่งอยู่ในยุคก่อนพระเจ้าอศกරาว 200 ปีเศษ และต่อมาหลายเป็นภาษาคัมภีร์ที่คณะสงฆ์ห้องจำเพื่อทรงคำสอนของพระพุทธเจ้า จึงได้หยุดการเปลี่ยนแปลงคงที่อยู่อย่างนั้น

³⁶ ดูรายละเอียดคำในพระไตรปิฎกบาลีที่มีลักษณะแปลจากภาษาบาลีปกติได้ที่ Norman (1980: 74)

ภาษาบาลีจึงมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับภาษาถิ่นของท้องที่ต่าง ๆ เพราะมีความคล้ายคลึงกับต้นตระกูลของภาษาในท้องถิ่นต่าง ๆ นั้นเอง

Norman ได้ยืนยันว่าในกระบวนการพัฒนาการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มภาษาอินเดอaryanนั้น กลุ่มภาษาอินเดอaryanในยุค 5-6 ศตวรรษ ก่อนคริสต์ศักราช มีความคล้ายคลึงกันมากกว่ากลุ่มภาษาอินเดอaryan ในยุคพระเจ้าอโศก โดยได้กล่าวไว้ดังนี้

We have no direct evidence of the language or dialect divisions of North India in the sixth and fifth centuries B.C. and we must do what we can to deduce this by extrapolating backwards from the situation in the third century B.C., and seeking corroborative evidence from other sources. The way in which the dialects of Middle Indo-Aryan continued to diverge from the norm of Sanskrit after 250 B.C. suggests that before 250 B.C. the dialects were less divergent from Sanskrit. We may, therefore, be certain that in the sixth and fifth centuries B.C. the dialects of Indo-Aryan spoken in North India were morphologically and phonologically closer together than the dialects spoken at the time of Aśoka, and, as is well known, the latter are in themselves not very dissimilar (Norman 1980:70)

เราไม่มีหลักฐานโดยตรงของภาษาทางอินเดียตอนเหนือในช่วงศตวรรษที่ 5-6 ก่อนคริสต์ศักราช ทำให้เราต้องอนุมานย้อนหลังโดยดูจากสภาพในช่วงศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสต์ศักราช และหาหลักฐานสนับสนุนจากข้อมูลอื่น ๆ ที่พอจะทำได้

จากทิศทางที่ภาษาถิ่นต่าง ๆ ในกลุ่มภาษาอินโดอารยันยุคกลาง มีความแตกต่างจากแบบแผนของภาษาสันสกฤตเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ หลังจาก 250 ปีก่อนคริสต์ศักราช เป็นการชี้ให้เห็นว่าก่อนคริสต์ศักราช 250 ปี ภาษาเหล่านี้มีความแตกต่างจากภาษาสันสกฤตน้อยกว่าในยุคหลัง ด้วยเหตุนี้จึงค่อนข้างแน่นอนว่า ภาษาถิ่นต่าง ๆ ในกลุ่มภาษาอินโดอารยันที่ใช้พูดในอินเดียตอนเหนือช่วงศตวรรษที่ 5 และ 6 ก่อนคริสต์ศักราช มีโครงสร้างไวยากรณ์และระบบเสียงของคำต่างๆคล้ายคลึงซึ่งกันและกันมากกว่าภาษาถิ่นต่าง ๆ ในยุคพระเจ้าอโศก และดังที่ทราบกันดีว่า แม้ภาษาถิ่นต่าง ๆ ในสมัยพระเจ้าอโศกเองก็มีความแตกต่างกันไม่มากนัก (Norman 1980:70)

การที่ภาษาบาลีมีความคล้ายคลึงกับภาษาถิ่นในห้องที่ต่าง ๆ จำนวนมาก ก็เป็นอีกหลักฐานหนึ่งที่ช่วยยืนยันว่า ภาษาบาลีเป็นภาษาที่เก่าแก่กว่าภาษาในยุคพระเจ้าอโศกพอสมควร

จากที่ได้เคราะห์มาข้างต้น เป็นที่ชัดเจนว่าภาษาบาลีเป็นภาษา
ในยุคก่อนสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช

4.2 ชั้นเก่าใหม่ของภาษาบาลีและการเกิดขึ้นของพระ ไตรปิฎก

Geiger (1916) ได้แบ่งชั้นเก่าใหม่ของภาษาบาลีออกเป็น 4 ชั้น ดังนี้

1) ภาษาในคติ กล่าวคือ ภาษาที่ใช้ในพระไตรปิฎกส่วนที่เป็น
ร้อยกรอง (คติ) ซึ่งภาษาในคตานี้มีลักษณะไวยากรณ์ที่ไม่
สม่ำเสมออย่างยิ่ง ในบางกรณีมีลักษณะของคำที่เก่ามาก ๆ จำนวน
มาก จนกระหั้นออกจากการอาศัยหลักชนบทลักษณ์ (Lautstand) ของ
ภาษาบาลีแล้ว เราไม่สามารถแยกความแตกต่างจากภาษาอินเดีย¹
ในยุคเก่าได้ แต่ในบางกรณีก็ใช้คำที่สร้างขึ้นใหม่ซึ่งเป็นเอกลักษณ์
ของภาษาบาลีโดยเฉพาะ (Neubildungen) ซึ่งคำที่ถูกสร้างใหม่
เหล่านี้ถูกขัดขวางจากคำที่มีลักษณะเก่า ในคติเดียวกันบางที่
มีทั้งคำเก่าและคำใหม่สมปนเปอยู่ด้วยกันก็มีไม่น้อย ในบางกรณี
เนื่องจากถูกบังคับด้วยกฎชนบทลักษณ์จึงมีการปรับเลือกใช้คำที่มี
ลักษณะสองคัดล้องกับกฎชนบทลักษณ์ก็มี โดยเฉพาะอย่างยิ่งคติ
นั้นในเวลาที่จะมีการเขียนแปลงขึ้นใหม่จากภาษาหนึ่งเป็นอีกภาษา
หนึ่ง จะใช้คำที่สองคัดล้องกับคำในภาษาเก่า พยายามรักษารูป²
แบบของคติเดิมไว้ให้มากที่สุด

- 2) ภาษาในร้อยแก้วของพระไตรปิฎก มีลักษณะทางภาษาค่อนข้างสมำเสมอมากกว่าภาษาในคัมภีร์ รูปแบบต่าง ๆ ของคำที่มีลักษณะเก่าลดลงไปมาก ในเนื้อหาบางส่วนก็ไม่มีเหลืออยู่เลย การใช้คำในลักษณะใหม่เหล่านี้ ไม่ได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญหรือโดยเจตนา เหมือนในภาษาบัญคุกเก่าสุดอีกต่อไป แต่เป็นการใช้คำตามกฎเกณฑ์ ไวยากรณ์ภาษาบาลีอย่างเคร่งครัด
- 3) ภาษาในร้อยแก้วของคัมภีร์ในยุคหลังพระไตรปิฎก อาทิ คัมภีร์มิลินทปัญหาหรือคัมภีร์อรรถกถา ซึ่งภาษาในสมัยนี้ได้สืบทอดกฎเกณฑ์ทางภาษาอย่างเป็นหลักวิชา โดยมีพื้นฐานมาจากภาษาในร้อยแก้วของพระไตรปิฎก ดังนั้น ภาษาบาลีในชั้นที่ 1 กับชั้นที่ 2 มีความแตกต่างอันแสดงถึงช่วงเวลาของพัฒนาการเปลี่ยนแปลงของภาษามากกว่าภาษาบาลีในชั้นที่ 2 กับชั้นที่ 3 ภาษาบาลีในชั้นที่ 3 นี้ มีเอกลักษณ์คือ การใช้คำที่มีลักษณะเก่าถูกจำกัดให้เหลือน้อยลงไปอีก
- 4) ภาษาในร้อยกรอง (คัมภีร์) ที่ประพันธ์ขึ้นในยุคหลัง ภาษาในชั้นนี้ไม่ได้มีลักษณะเป็นเอกภาพอย่างเดียว กัน ผู้ประพันธ์ทั้งหลายมีแนวโน้มนิยมเลียนแบบการใช้คำโบราณ หรือใช้คำแบบภาษาสันสกฤตไม่มากก็น้อย มีการเลือกใช้คำต่าง ๆ ตามความรู้ที่ตนได้จากคัมภีร์ต่าง ๆ หั้งเก่าและใหม่ผสมผสานกันโดยไม่แยกแยะ (Geiger 1987: 1-2)

ภาษาในชั้นที่ 4 นี้ คือภาษาที่ใช้ในคัมภีร์บาลีที่แต่งขึ้นในศรีลังกา pmā ไทย ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 10 เป็นต้นมา ซึ่งไม่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับการวิเคราะห์ถินกำเนิดภาษาบาลี และกระบวนการเกิดขึ้นของคัมภีร์ พระไตรปิฎก ดังนั้น ในที่นี้จึงจะวิเคราะห์เฉพาะภาษาบาลีใน 3 ชั้นแรก

สิ่งที่ควรสังเกตในเรื่องชั้นเก่าใหม่ของภาษาบาลีนั้น คือประเด็นที่ว่า ทำไมภาษาบาลีในเนื้อหาพระไตรปิฎกส่วนที่เป็นคากับส่วนที่เป็นร้อยแก้วจึงมีลักษณะทางภาษาแตกต่างกันมาก ในเรื่องนี้มีความเป็นไปได้ 2 ประการคือ

4.2.1 เนื้อหาพระไตรปิฎกในส่วนที่เป็นคากาเกิดขึ้นก่อน หลังจากนั้นอีกนานเนื้อหาพระไตรปิฎกในส่วนที่เป็นร้อยแก้วจึงเกิดขึ้น ในระหว่างช่วงเวลาที่ยาวนานนี้ ภาษาบาลีมีการเปลี่ยนแปลงไปตามลำดับ ทำให้ภาษาบาลีของเนื้อหาทั้ง 2 ส่วนนี้มีความแตกต่างกันมาก

แต่ทว่าดังที่ Geiger ได้ชี้ให้เห็นไว้แล้ว ความแตกต่างของภาษาบาลีในคากับในร้อยแก้วของพระไตรปิฎกมีความแตกต่างกันมากกว่าภาษาบาลีในร้อยแก้วของพระไตรปิฎกกับในคัมภีร์อรรถกถา คัมภีร์อรรถกถาที่เราทราบได้อย่างแน่ชัดว่าเกิดขึ้นราวกวาริสต์ศตวรรษที่ 5-6 หรือราเกือบพันปีหลังพุทธกาล โดยมีพระพุทธโมฆาจารย์เป็นหลัก และมีพระอรรถกถาจารย์อื่น ๆ ช่วยกันแปลและเรียบเรียงขึ้นจากอรรถกถาภาษาสิงหล แสดงว่าเนื้อหาในส่วนที่เป็นร้อยแก้วของพระไตรปิฎกจะต้องเกิดขึ้นภายหลังเนื้อหาพระไตรปิฎกส่วนที่เป็นคากานามาก

Nakamura มีจุดยืนบนความเห็นนี้ และยืนยันว่าเนื้อหาพระไตรปิฎก ส่วนที่เป็นคากาเกิดขึ้นในช่วงรัชสมัยพระเจ้าอโศก ส่วนเนื้อหาพระไตรปิฎกในส่วนที่เป็นร้อยแก้วเกิดขึ้นในยุคหลังจากนั้นกว่า 200 ปี³⁷

³⁷ Nakamura (1997: 616-617)

แต่ทว่าหากถือตามความเห็นนี้แล้ว แสดงว่าพระพุทธศาสนาในช่วง 400-500 ปีแรกมีแต่เพียงเนื้อหาพระไตรปิฎกส่วนที่เป็นคติฯ ส่วนเนื้อหาที่เป็นร้อยแก้วเกิดขึ้นราว 1 ศตวรรษก่อนคริสต์ศักราช³⁸ การสรุปเห็นนี้ขัดแย้งกับความจริงของเรื่องราวต่าง ๆ จำนวนมาก เช่น เรายังได้จากจารึกของพระเจ้าอโศกกว่า ในสมัยพระเจ้าอโศก พระพุทธศาสนาไม่เพียงขยายไปทั่วอินเดียเท่านั้น แต่ยังได้ขยายไปยังต่างประเทศ เช่น ลังกา

³⁸ บางท่านอาจคิดว่า เนื้อหาพระไตรปิฎกส่วนที่เป็นร้อยแก้วค่อนข้างถูกแก้ไขเปลี่ยนแปลงการใช้ถ้อยคำไปตามกาลเวลาที่ผ่านไป ส่วนเนื้อหาส่วนที่เป็นคติฯ เนื่องจากถูกควบคุมด้วยกฎหมายชนบทลักษณ์ แก้ไขได้ยาก จึงมีลักษณะคำแบบเก่าเหลืออยู่มาก การคิดอย่างนี้ก็ไม่ถูกต้อง เพราะเนื้อหาพระไตรปิฎกส่วนที่เป็นร้อยแก้ว ในช่วง 400-500 ปีแรก ถูกสืบทอดมาด้วยการท่องจำ (มุขปารูป) โดยพระภิกษุจำนวนมากมายหลักฐาน ดังนั้น หากมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงการใช้ถ้อยคำไปตามลำดับเวลาแล้ว เป็นไปไม่ได้ที่เนื้อหาพระไตรปิฎกในส่วนที่เป็นร้อยแก้วนี้จะมีการใช้ภาษาที่สมำเสมอ ตลอดคล้องตามหลักบาลีไวยากรณ์เดียวกันเช่นนี้ ควรจะมีลักษณะการใช้คำที่หลากหลายตามการเปลี่ยนแปลงของพระภิกษุกลุ่มต่าง ๆ

บางท่านอาจคิดว่าความสมำเสมอของการใช้ภาษาในเนื้อหาพระไตรปิฎกส่วนที่เป็นร้อยแก้ว เกิดขึ้นจากเมื่อครั้งที่มีการจารึกเนื้อหาพระไตรปิฎกเป็นอักษรเป็นครั้งแรกในลังกา เมื่อราว 400 กว่าปีหลังพุทธกาล เนื้อหาพระไตรปิฎกส่วนที่เป็นร้อยแก้วทั้งหมดจึงถูกปรับการใช้ถ้อยคำภาษาบาลีให้เป็นมาตรฐานเดียวกันโดยคณะผู้ร่วบรวมเรียนจารึกพระไตรปิฎก การคิดอย่างนี้ก็เป็นไปไม่ได้เช่นกัน เพราะไม่มีหลักฐานแสดงว่าในยุคหนึ่นในลังกามีพระภิกษุที่ทรงภูมิความรู้ภาษาบาลีมากเพียงพอที่จะกระทำการเช่นนั้น ดังจะเห็นได้จากลักษณะความไม่สมบูรณ์ของการใช้ไวยากรณ์และรูปประโยคของภาษาบาลีในคัมภีร์ที่ป่วงค์ ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นคัมภีร์บาลีเล่มแรกที่พระภิกษุลังกาได้แปลขึ้นจากคัมภีร์ภาษาสิงหล

อีกด้วย เป็นไปไม่ได้ที่เนื้อหาคำสอนของพระพุทธศาสนาจะมีแค่เพียงส่วนที่เป็นคติ ในยุค 400 ปีหลังพุทธกาลมีนิกายต่าง ๆ เกิดขึ้นจำนวนมากแล้ว ความเชื่อที่แตกต่างอันทำให้เกิดการแตกนิกายก็มีที่มาจากการเนื้อหาในส่วนที่เป็นร้อยแก้วเป็นส่วนใหญ่

ถ้าจะยืนยันว่าเนื้อหาพระไตรปิฎกส่วนที่เป็นร้อยแก้วเพียงถูกสร้างขึ้นในยุคนี้ ควรเป็นผู้สร้างขึ้น สร้างขึ้น ณ สถานที่ใด

เนื้อหาระวินัยปิฎกเกือบทั้งหมดเป็นร้อยแก้ว ดังนั้น หากพระวินัยปิฎกถูกสร้างขึ้นมา 400 กว่าปีหลังพุทธกาล ทำไมคณะสงฆ์ซึ่งขยายตัวไปยังท้องถิ่นต่าง ๆ อย่างกว้างขวางทั้งอินเดียและต่างประเทศ จึงล้วนยอมรับสิ่งที่ถูกกำหนดขึ้นใหม่โดยไม่มีข้อโต้แย้ง แล้วในช่วง 400-500 ปีแรกที่ไม่มีพระวินัยปิฎก คณะสงฆ์จะมีหลักปฏิบัติตนเองและหลักการอยู่ร่วมกันอย่างไร

ทั้งที่ในช่วงเวลา 100 ปีหลังพุทธกาล พระพุทธศาสนาได้ขยายตัวไปอย่างกว้างขวางเจริญรุ่งเรืองถึงอินเดียตะวันตกด้วย ทำไมเนื้อหาส่วนที่เป็นร้อยแก้วในพระไตรปิฎกซึ่งถูกสร้างขึ้นในยุคหลังจากนั้นอีกหลายร้อยปี จึงแทบไม่ปรากฏชื่อเมือง สถานที่ บุคคล ของอินเดียตะวันตกและท้องที่อื่น ๆ ของอินเดียเลย มีแต่ชื่อเมือง สถานที่ บุคคล ของอินเดียตะวันออกที่มีแค่วั่นเมคคะและโกศลเป็นศูนย์กลาง

จากริกของพระเจ้าอโศกที่พับที่ Bairat ได้จากริกซือพระสูตรต่าง ๆ ไว้ 7 พระสูตร ซึ่งมีพระสูตรของพระไตรปิฎกที่เป็นร้อยแก้วอยู่ด้วย

จากความขัดแย้งกับความเป็นจริงจำนวนมากเหล่านี้ เรายังสรุปได้ว่า ความเห็นที่ว่า เนื้อหาของพระไตรปิฎกส่วนที่เป็นร้อยแก้วเกิดขึ้นในยุคหลังเนื้อหาส่วนที่เป็นคاتفاقนานมากนั้น ไม่ถูกต้อง

บางท่านอาจคิดว่า หลังจากเนื้อหาในส่วนที่เป็นคاتفاقเกิดขึ้นแล้ว เนื้อหาในส่วนที่เป็นร้อยแก้วก็ค่อย ๆ ถูกสร้างขึ้นตามลำดับ ด้วยระยะเวลาที่ยาวนานมาก การคิดแบบนี้ก็ไม่ถูกต้อง เนื่องจากความแตกต่างอย่างมากของการใช้ภาษาในเนื้อหาส่วนที่เป็นคากับที่เป็นร้อยแก้ว ถ้ามองว่าความแตกต่างนี้เกิดจากยุคสมัยของการเกิดขึ้นของเนื้อหาส่วนนั้น ๆ แล้ว แสดงว่าหลังจากเนื้อหาส่วนที่เป็นคاتفاقเกิดขึ้นแล้ว ต้องทดสอบไปปีนานมาก เนื้อหาส่วนที่เป็นร้อยแก้วจึงเกิดขึ้น นอกจากนี้ ดังที่ Gombrich ได้ชี้แสดงไว้ เนื้อหาส่วนที่เป็นร้อยแก้วของพระไตรปิฎก มีการใช้ภาษาบาลีที่ค่อนข้างสม่ำเสมอมาก³⁹ แสดงให้เห็นว่า เนื้อหาในส่วนนี้ไม่ใช่ค่อย ๆ เกิดขึ้นด้วยระยะเวลาที่ยาวนานมาก แต่เกิดขึ้นในช่วงเวลาใดเวลานั่งใกล้เคียงกัน

³⁹ ดูรายละเอียดที่ Gombrich (1990)

4.2.2 ความแตกต่างของภาษาบาลีในเนื้อหาส่วนที่เป็นคด้าและส่วนที่เป็นร้อยแก้ว ไม่ได้เกิดขึ้นจากความแตกต่างของยุคสมัยของการเกิดขึ้นของเนื้อหาส่วนนั้น ๆ แต่เกิดจากธรรมชาติของการใช้คำในคด้าและร้อยแก้วที่แตกต่างกัน

Shimoda ได้สรุปผลการวิจัยเรื่อง "มุขปาฐะ" ของ Ong (1982) ไว้ว่า การวิจัยเกี่ยวกับเรื่องมุขปาฐะในยุคสมัยใหม่นี้ เริ่มมาจากการปัญหารือเรื่อง Homēros (กวีชาวกรีกในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 8 เป็นผู้แต่งมหาภพย์เรื่อง Ilias กับ Odysseia) ว่าบทกวีเหล่านั้นประพันธ์ขึ้นโดยกวีคนเดียวหรือไม่ บทกวีของ Homēros มีการใช้คำเก่าใหม่ในหลาย ๆ ยุคสมัยสานกัน ลักษณะพิเศษนี้ไม่ใช่เกิดจากการนำเอาบทกวีที่ประพันธ์ขึ้นในหลายยุคสมัยมารวมกัน แต่เป็นภาษากรีกโดยเฉพาะที่ขอบใช้ภาษาเก่า ๆ ในบทประพันธ์ของตนไม่ใช่ภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นภาษากรีกซึ่งมีลักษณะพิเศษซึ่งเหล่ากวีนิยมใช้กัน (Shimoda 1997: 481)

คำสรุปจากบทวิจัยนี้ ผู้เขียนมีความเห็นว่าตรงกับในกรณีคัมภีร์พระไตรปิฎก กล่าวคือ การที่คด้าในพระไตรปิฎกที่ต่าง ๆ มีลักษณะของภาษาที่หลากหลายไม่เป็นมาตรฐานเดียวกันบางครั้งในคด้าเดียวกันก็ มีทั้งคำเก่าใหม่มอยด้วยกันดังที่ Geiger ได้แสดงไว้นั้น ไม่ใช่สิ่งที่แสดงถึงยุคสมัยของการเกิดขึ้นของคด้าเหล่านั้น แต่เกิดจากการเลือกใช้คำที่มีลักษณะเก่าโดยผู้ประพันธ์คด้าเหล่านั้น ซึ่งหากเราเข้าใจอย่างนี้แล้ว ความขัดแย้งดังที่กล่าวในหัวข้อ 4.2.1 ก็หมดไป

Gombrich ก็ได้ให้ความเห็นเช่นกันว่าเนื้อหาในส่วนที่เป็นคตานอกพระไตรปิฎกกับส่วนที่เป็นร้อยแก้ว ไม่มีความสัมพันธ์กันในแง่ความเก่าใหม่ของการเกิดขึ้นของเนื้อหาส่วนนั้น ๆ โดยได้กล่าวไว้ดังนี้

Since there were religious texts being preserved in the Buddha's environment in both prose and verse, there seems to be no *a priori* ground for holding that Buddhist prose must be older than Buddhist verse or vice versa. The ability to speak in verse *extempore* is not common and there is no reason to suppose that the Buddha had it; moreover, extended discourse in *extempore* verse in ancient India was generally in a rather free metre like the *anuṣṭubh*, not in the kind of lyric metres found in the *Sutta-nipāta*. A text which purports to reproduce an actual sermon by the Buddha is therefore likely to be in prose, and this implies no particular lapse of time after the event (Gombrich 1990: 8).

เนื่องจาก คัมภีร์ทางศาสนาที่กล่าวถึงเรื่องราวและคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ถูกรักษาไว้ทั้งในรูปแบบร้อยแก้วและร้อยกรอง ดูเหมือนว่าไม่มีพื้นฐานใดที่จะทำให้สรุปได้ว่า พุทธพจน์ที่เป็นร้อยแก้วมีความเก่ากว่าพุทธพจน์ที่เป็นร้อยกรอง หรือในทางกลับกันคือ พุทธพจน์ที่เป็นร้อยกรองมีความเก่าแก่กว่าพุทธพจน์ที่เป็นร้อยแก้ว ความสามารถในการเทคโนโลยีสอนสด ๆ เป็นร้อยกรอง เป็นเรื่องไม่ธรรมดា ไม่มีเหตุผลที่จะคาดว่าพระพุทธเจ้ามีความ

สามารถเข่นนี้ ยิ่งกว่านั้น โดยทั่วไปการเทคโนโลยีสอนขนาดยาวเป็นร้อยกรองที่พูดกันสด ๆ ในอินเดียโบราณ โดยทั่วไปจะใช้ชันท์ เช่น *anurātu bh* ซึ่งค่อนข้างเป็นอิสระในการใช้กฎเกณฑ์ทางชันหลักของไม่ใช้ชันท์ในรูปแบบกวินิพนธ์ดังที่ปรากฏใน คัมภีร์สูตรนิบาต ดังนั้น คัมภีร์ที่ตั้งใจสร้างขึ้นโดยนำคำเทคโนโลยีสอนของพระพุทธเจ้าจริง ๆ แบบคำต่อคำมาแสดง น่าจะเป็นคัมภีร์ที่เป็นร้อยแก้ว และการนำคำสอนของพระพุทธเจ้าจริง ๆ มารวมเป็นคัมภีร์นี้ ก็ถูกจัดทำขึ้นไม่นานหลังจากการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า (Gombrich 1990: 8)

ดังที่ได้วิเคราะห์มาข้างต้น เป็นที่ชัดเจนว่า ความแตกต่างของลักษณะภาษาบาลีของเนื้อหาในส่วนที่เป็นคตากาของพระไตรปิฎกกับส่วนที่เป็นร้อยแก้ว ไม่ได้เกิดขึ้นจากความเก่าใหม่ของการเกิดขึ้นของเนื้อหาส่วนนั้น ๆ แต่เกิดจากผู้ประพันธ์เนื้อหาส่วนที่เป็นคตามีความนิยมชุมชนในการใช้คำที่มีลักษณะภาษาเก่า

4.3 ภาษาบาลีกับภาษาที่ทรงไว้ซึ่งพระไตรปิฎก

ในการวิเคราะห์ประเด็นปัญหาเรื่องถิ่นกำเนิดภาษาบาลีกับการเกิดขึ้นของพระไตรปิฎกนั้น มีความจำเป็นต้องวิเคราะห์ว่า ทำไมภาษาบาลีจึงหยุดการพัฒนาเปลี่ยนแปลง กลายเป็นภาษาคัมภีร์ที่ทรงไว้ซึ่งพระไตรปิฎก และเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในสมัยใด

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้นว่า จนถึงในยุคหลังพุทธกาลนับพันปี ภาษาบาลีก็ยังถูกใช้เป็นภาษาที่ทรงไว้ซึ่งพระไตรปิฎกทั้งในลังกา อินเดีย ตอนใต้ อินเดียตอนเหนือ⁴⁰ ทั้งที่การที่พระภิกขุในท้องถิ่นต่าง ๆ ใช้ภาษาของท้องถิ่นนั้น ๆ ศึกษาพระไตรปิฎกและสั่งสอนประชาชน เป็นความสอดคลายอย่างยิ่ง แต่ทำไม่ภิกขุสงฆ์ในท้องถิ่นต่าง ๆ กลับยอมรับและใช้ภาษาบาลีเป็นภาษาที่ทรงไว้ซึ่งพระไตรปิฎก

ผู้ที่ยืนยันว่าภาษาบาลีเป็นภาษารากฐานอินเดียตะวันตก อาจอธิบายว่า เนื่องจากหลังพุทธกาล พระพุทธศาสนาได้แพร่ขยายเจริญรุ่งเรืองไปยังอินเดียตะวันตก ซึ่งมีกรุงอุชานีเป็นศูนย์กลางภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษารากฐานอินเดียตะวันตกจึงได้รับการยกย่องยอมรับเป็นภาษาที่ทรงไว้ซึ่งพระไตรปิฎก

แต่ความเห็นเช่นนี้ไม่สมเหตุผล เพราะดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า แม้หลังพุทธกาลพระพุทธศาสนาทางอินเดียตะวันตกจะเจริญรุ่งเรืองขึ้น แต่ก็ไม่ได้เจริญมากไปกว่าทางอินเดียตะวันออก นอกจางานนี้คณะสงฆ์ในท้องถิ่นอื่น ๆ ยังมีอีกจำนวนมาก ซึ่งต่างก็มีกลุ่มพระภิกษุที่ทำหน้าที่ท่องจำพระไตรปิฎก คณะสงฆ์เหล่านี้ย่อมรู้ดีว่า ภาษารากฐานอินเดียตะวันตกไม่ใช้ภาษาที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงใช้ จึงไม่มีความจำเป็นแต่ประการใดที่จะยอมรับภาษาของอินเดียตะวันตกเป็นภาษาที่ทรงไว้ซึ่งพระไตรปิฎก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต้องไม่ลืมว่า ในยุคสมัยที่สืบทอดคำสอนด้วยมุขปาฐะ การยอมรับภาษารากฐานอินเดียนั้นเป็นภาษาที่ทรงไว้ซึ่งพระไตรปิฎก โดย

หมายถึงการที่จะต้องหุ่มเหกกลังของคณะสงฆ์ในห้องถินตนท่องจำพระไตรปิฎกในภาษาใหม่ของดินแดนอื่นนั้น ถ้าหากว่าในดินแดนอื่น ๆ ไม่มีคณะสงฆ์ดำรงอยู่มาก่อน ได้รับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาจากคณะสงฆ์ของอินเดียตัวต่อตัว จนกระทั่งเกิดคณะสงฆ์ขึ้นในดินแดนใหม่ เป็นไปได้ว่าคณะสงฆ์ในดินแดนใหม่นั้นอาจยอมรับภาษาของอินเดียตัวต่อตัวเป็นภาษาที่ทรงไว้ซึ่งพระไตรปิฎก แต่จากประวัติศาสตร์ไม่มีเหตุการณ์ขยายตัวของคณะสงฆ์ เช่นนั้นเกิดขึ้น และไม่มีหลักฐานใด ๆ ที่บ่งบอกว่า คณะสงฆ์ในห้องถินต่าง ๆ ของอินเดียหลายแห่ง ซึ่งแม้จะถือในยุคหลังก็ยังยอมรับภาษาบาลีเป็นภาษาที่ทรงไว้ซึ่งพระไตรปิฎก ล้วนสืบสายมาจากคณะสงฆ์ของอินเดียตัวต่อตัว ดังนั้น เรายังต้องปฏิเสธการยืนยันว่าภาษาบาลีเป็นภาษาของอินเดียตัวต่อตัว

การที่คณะสงฆ์ในห้องถินต่าง ๆ ของอินเดียยอมรับภาษาบาลีเป็นภาษาที่ทรงไว้ซึ่งพระไตรปิฎกนั้น เป็นเพราะภาษาบาลีเป็นภาษาที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงใช้ในการสั่งสอนประชาชน การเข้าใจอย่างนี้ สมเหตุผลกว่า ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะได้กล่าวถึงต่อไป⁴¹

⁴¹ ดูรายละเอียดที่ข้อ 5. บทสรุป หน้า 77

4.4 สาเหตุที่ทำให้ภาษาบาลีแตกต่างจากภาษาคร

หากสรุปว่าภาษาบาลีคือภาษาครในสมัยพุทธกาล จำเป็นจะต้องวิเคราะห์ถึงที่มาของความแตกต่างของลักษณะพิเศษของภาษาบาลีกับภาษาครในสมัยพระเจ้าอโศก

ดังที่ได้กล่าวไปข้างต้นแล้วว่า ความแตกต่างของลักษณะพิเศษของภาษาบาลีกับภาษามคธยุคหลัง ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มภาษาปราการชั้นกลาง (ราชคริสต์ศตวรรษที่ 2-3 จนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 7-8)⁴² นั้นมี 3 ประการ แต่ทว่าภาษาครในสมัยพระเจ้าอโศกซึ่งเรารู้ได้ว่าคลา JA รีกในสมัยพระองค์นั้น เกื้อหนุนไม่พบลักษณะพิเศษตัวอักษร “ศ” เลย ลักษณะพิเศษตัว “ล” ก็ยังไม่พบเด่นชัดเท่าในยุคหลัง⁴³ ดังนั้น ลักษณะพิเศษของภาษาครในสมัยพระเจ้าอโศกที่แตกต่างจากภาษาบาลีจริง ๆ แล้วมีเพียงการที่ “อะ” การันตีในปุลิค ปฐมawigettikoวจนะ ลงท้ายด้วย “เอ” (ภาษาบาลีลงท้ายด้วย “โอ”)

⁴² ดูรายละเอียดที่ Mizuno (1955: 3)

⁴³ ดูรายละเอียดที่ข้อ 3.1 หน้า 36-40

ผู้เขียนคิดว่า มีความเป็นไปได้ว่าลักษณะความแตกต่างนี้อาจเกิดขึ้นจากการย้ายเมืองหลวงของแคว้นมคอร์จากกรุงราชคฤห์ไปยังกรุงป้าวะลีบุตร กล่าวคือ แม้ในแคว้นมคอร์เองภาษาในห้องถินต่าง ๆ ก็มีลักษณะพิเศษของตนเอง ลักษณะพิเศษ “ເຂົ້າ” นั้นเดิมเป็นลักษณะของภาษาถินในแบบเมืองป้าวะลีบุตร หลังพุทธปรินิพ paranava 40 ปี พระเจ้าอุทัย-ภัททะ (อุทายิน) ได้ทรงย้ายเมืองหลวงของแคว้นมคอร์ไปยังกรุงป้าวะลีบุตร ทำให้ลักษณะพิเศษนี้ซึ่งเคยเป็นภาษาของเมืองหลวงได้แพร่หลายออกไป จนกลายเป็นลักษณะพิเศษของภาษาสามคูร์ในสมัยพระเจ้าอโศก ซึ่งอยู่หลังสมัยพุทธกาล 200 ปีเศษ⁴⁴

ซึ่งเมื่อเราดูจากประวัติศาสตร์โลกแล้ว การย้ายเมืองหลวงมักจะนำการเปลี่ยนแปลงมาสู่ภาษาของประเทศนั้น ๆ เช่น

ส่วนลักษณะพิเศษตัวอักษร “ສ” กับตัวอักษร “ລ” ก็เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของภาษาสามคูร์ในยุคหลังพระเจ้าอโศกไปอีกหลายร้อยปี

4.5 ท่าทีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าต่อการใช้ภาษาที่ทรงไว้ซึ่งพระไตรปิฎก

ในพระวินัยปิฎก จุลวรรค ชุทທกวัตถุขันธะ ได้กล่าวถึงท่าทีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าต่อการใช้ภาษาที่ทรงไว้ซึ่งพระไตรปิฎก ดังนี้

⁴⁴ เรื่องปีรักสมัยของพระเจ้าอุทัยภัททะและการย้ายเมืองหลวงไปยังกรุงป้าวะลีบุตร ดูรายละเอียดประกอบจากบทวิจัยเรื่องปีสมัยพุทธปรินิพาน (Thanavuddho 2003)

สมัยนั้น กิกขุ 2 รูป ชื่อ ยเมพุและเตกุลา เป็นพี่น้องกัน เกิดในตระกูลพราหมณ์ ฉลาดในการพูดจำเสียงໄพเราะ กิกขุหั้ง 2 รูปนั้นเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคยังที่ประทับ ครั้นถึงแล้วถวาย อภิวัทพระผู้มีพระภาคแล้วนั่ง ณ ที่สมควร กิกขุหั้ง 2 รูปนั้น ผู้นั่ง ณ ที่สมควรแล้ว กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “พระพุทธเจ้าข้า เวลานี้กิกขุหั้งหลาย มีซื่อต่าง ๆ กัน มีโคตรต่าง ๆ กัน มีเชื้อชาติ ต่าง ๆ กัน มีตระกูลต่าง ๆ กัน พากันออกบวช กิกขุเหล่านั้นทำ พระพุทธพจน์ให้แปดเป็นด้วยภาษาของตน (*sakāya niruttiyā*) ขอโอกาส ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าจะขอยก พระพุทธวจนะนี้เป็น chandaso (ภาษาพระเวท ?)"

.....พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับสั่งกับกิกขุหั้งหลายว่า “กิกขุ หั้งหลาย กิกขุไม่พึงยกพุทธวจนะนี้เป็น chandaso รูปโดยกิ่น ต้องอาบติทุกกฎ กิกขุหั้งหลาย เรายอนุญาตให้ศึกษาพุทธวจนะด้วย ภาษาของตน (*sakāya niruttiyā*)”

tena kho pana samayena Yameļutekulā nāma
bhikkhū dve bhātikā honti brāhmaṇajātikā kalyāṇavācā
kalyāṇavākkaraṇā. te yena bhagavā ten' upasamka-
mīṣu, upasamkamitvā bhagavantam abhivādetvā
ekamantam nisīdīṣu, ekamantam nisinnā kho te bhik-
khū bhagavantam etad avocum : etarahi bhante bhikkhū
nānānāmā nānāgottā nānājaccā nānākulā pabbajitā, te
sakāya niruttiyā buddhavacanam dūsenti. handa
mayam bhante buddhavacanam chandaso āropemā'

ti....bhikkhū āmantesi : na bhikkhave buddhavacanam
 chandaso āropetabbam. yo āropeyya āpatti dukkaṭas-
 sa. anujānāmi bhikkhave sakāya niruttiyā buddhava-
 canam pariyāpbutitun ti. (Vin II: 139, I: 1-9; 12-16)

มีการถกเถียงกันมายาวนานว่า คำว่า “chandaso” กับคำว่า “sakāya niruttiyā หมายถึงอะไร⁴⁵ ความหมายของคำว่า “chandaso” มีการอธิบายความหมายกัน 3 อย่าง คือ หมายถึง ฉันท์ (คถา), ภาษา สันสกฤต, ภาษาพระเวท⁴⁶

เนื่องจากคำว่า “ฉนฺท” มีความหมายถึงฉันท์⁴⁷ จึงมีผู้อธิบายว่า คำว่า “chandaso (ฉนฺทโล)” หมายถึง คำฉันท์หรือคถาที่เป็นร้อยกรอง แต่ทว่าในพระไตรปิฎกมีเนื้อหาที่เป็นคถาอยู่มากมาย ดังนั้น ถ้าเราแปล ความหมายคำว่า “chandaso” ว่าหมายถึงคถาแล้ว ก็จะขัดแย้งกับข้อ เห็นใจวิชัยประจักษ์ของเนื้อหาพระไตรปิฎก และมองไม่เห็นเหตุผลใด ๆ ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะทรงห้ามไม่ให้กพระพุทธพจน์ขึ้นเป็นคถา ดังนั้นความเห็นนี้จึงถูกปฏิเสธ

⁴⁵ ดูรายละเอียดความเห็นของนักวิชาการต่าง ๆ ต่อความหมายของคำว่า “sakāya niruttiyā” ได้ที่ Mayeda (1964: 112-113), Brough (1980)

⁴⁶ Norman อธิบายคำว่า “chandaso” ว่าหมายถึง “ปราณนา” กล่าวคือ กิจขุทั้ง 2 รูปที่เกิดมาในตระกูลพราหมณ์ ทุลขอนุญาตยกพุทธธรรมขึ้น สุภาษท์ต้นปราณนา (ภาษาที่ต้นเข้าใจง่าย) แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรง ห้าม ซึ่ง Brough ได้ตีแย้งความเห็นของ Norman (ดูรายละเอียดที่ Brough 1980)

⁴⁷ ดูรายละเอียดที่ PTSD: 275

การแปลความหมายของคำว่า “chandaso” ว่าหมายถึงภาษาสันสกฤต คือ ความเห็นของพระพุทธในชาจารย์⁴⁸ แต่ทว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่น่าจะมีอคติต่อภาษาได้ภาษาหนึ่ง พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เน้นความเสมอภาคของผู้คนทั้งหลาย ปฏิเสธการแบ่งแยกชนชั้น หรือระบบวรรณะ ดังที่เราจะเห็นได้จากคำสอนในพระพุทธศาสนา องค์ประกอบของคณะสงฆ์ที่มีคนจากทุกชั้นวรรณะมาบวช และจะเปียบปฏิบัติที่กิจธุที่มาจากการหลากหลายชนชั้นจะพึงปฏิบัติต่อกันอย่างเท่าเทียมกันโดยความเคารพตามอาวุโสพราชา

นอกจากนี้ภาษาสันสกฤตแบบแผนที่ถูกจัดระบบไว้ภารณโดยปานินันน์ เกิดขึ้นหลังจากกาลหลัยร้อยปี ภาษาสันสกฤตในครั้งพุทธกาลเป็นภาษาที่มีรูปแบบอย่างไรก็เป็นเรื่องที่ยังมีการถกเถียงกันมาก ดังนั้นความเห็นที่ว่า คำว่า “chandaso” หมายถึงภาษาสันสกฤต จึงถูกปฏิเสธ

ความหมายที่ถูกต้องของคำว่า “chandaso” ควรหมายถึง “ภาษาพระเวท” กล่าวคือ กิจธุทั้ง 2 รูปที่เกิดมาในตระกูลพราหมณ์มีความเชี่ยวชาญในภาษาพระเวท ได้กราบทูลขออนุญาตพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ยกพระพุทธวจนะขึ้นเป็นภาษาพระเวท แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาต เพราะภาษาพระเวทเป็นภาษาที่ไม่อนุญาตให้คนทั่วไปศึกษา

เป็นภาษาที่มีเฉพาะพราหมณ์ผู้ได้รับการศึกษามากอย่างดีเท่านั้นจึงเข้าใจ
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงห้ามยกพุทธวจนะขึ้นสู่ภาษาที่เป็นการผูกขาด
เฉพาะของคนเฉพาะกลุ่ม เช่นนั้น หากเข้าใจความหมายของคำว่า “chan-
daso” เช่นนี้แล้วก็จะสอดคล้องกับแนวทางโดยรวมของคำสอนใน
พระพุทธศาสนา และเรื่องราวที่ว่ามาในขุททกวัตถุขันธะนี้ โดยรวมมี
ความหมายที่สอดคล้องกลมกลืน

หากตีความว่าภาษาสันสกฤตที่พระพุทธโมษาจารย์หมายถึงนั้น
ไม่ใช่ภาษาสันสกฤตแบบแผนของปัจจันนิ แต่หมายถึงภาษาสันสกฤต
โบราณที่พัฒนามาจากภาษาพระเวท คือเป็นภาษาของกลุ่มนบุคคลเฉพาะ
ไม่สามารถแก่ประชาชนทั่วไป ก็ถือว่าถูกต้องเช่นกัน แต่ภาษาสันสกฤต
โบราณ คือภาษาพระเวทหรือไม่ ก็มีประเด็นที่ยังต้องถกเถียงกันอีกมาก

คำว่า “sakāya niruttiyā” แปลว่า “ด้วยภาษาของตน” แต่คำ
ว่า “ภาษาของตน” นั้นมีการตีความ 2 แบบคือ หมายถึง ภาษาที่ภิกษุ
แต่ละรูปใช้ หรือหมายถึงภาษาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ ภาษาમનુષી

พระพุทธโมษาจารย์อธิบายว่า “ภาษาของตน” ในที่นี้หมายถึง
“ภาษามคธซึ่งมีไว้หารตามแบบที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัส”(sam-
māsambuddhena vuttappakāro Māgadhi kavohāro)⁴⁹

⁴⁹ Sp VI: 1214

แต่ทว่า เมื่อคูจากเนื้อหาของเรื่องราวนี้ในขุทกัวตฤขันธะแล้ว คำว่า sakāya niruttiyā มีกล่าว 2 ครั้ง ครั้งแรกนั้นชัดเจนว่าหมายถึง ด้วยภาษาเดิมของพระภิกขุแต่ละรูปที่มาจากการต่างทิศกันซึ่งไม่มีเนื้อหาที่กล่าวว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงห้ามการใช้ภาษาอื่นเลย หลังจากที่ทรงห้ามไม่ให้ยกพุทธวจนะขึ้นสู่ภาษาพระเวทแล้ว ก็ได้ตรัสว่า “เราอนุญาตให้ศึกษาพุทธวจนะด้วยภาษาของตน” ถ้าหากไม่มีความเห็นของพระพุทธโมฆาจารย์แล้ว ผู้ที่อ่านเรื่องราวนี้ยอมเข้าใจว่า คำว่า sakāya niruttiyā แห่งที่ 2 นี้ก็หมายถึง ด้วยภาษาของภิกขุแต่ละรูปเหมือนในที่แห่งแรกนั้นเอง

ยิ่งเมื่อเราคำนึงถึงว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเผยแพร่คำสอนไปในดินแดนต่าง ๆ นอกแคว้นมคอร์มาก ซึ่งการแสดงงบรวมในดินแดนเหล่านั้น พระองค์ย่ออมทรงใช้ภาษาของท้องถิ่นนั้น ๆ แน่นอน เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจดังนั้นหากแปลความหมายคำว่า sakāya niruttiyā ว่าหมายถึง ด้วยภาษาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ไม่สามารถที่จะจำกัดเพียงว่า หมายถึงเฉพาะภาษาตามครรเหมือนที่พระพุทธโมฆาจารย์ให้ความเห็น

ดังนั้น ความหมายที่ถูกต้องของคำว่า sakāya niruttiyā ควรจะหมายถึง ด้วยภาษาของพระภิกขุแต่ละรูป ซึ่งเราจะเห็นจากตัวอย่างจริงในปัจจุบัน พระภิกขุชาวไทยก็ย่ออมสะตอว่าที่จะศึกษาและเทศนาสั่งสอนพุทธวจนะด้วยภาษาไทย มีพระไตรปิฎกฉบับแปลภาษาไทย พระภิกขุในประเทศไทย ทั้ง พม่า ลาว กัมพูชา ศรีลังกา จีน ญี่ปุ่น เกาหลีฯลฯ ก็เช่นกัน

5. บทสรุป

หลังพุทธบูรินิพพาน การสังคายนางพระธรรมวินัยครั้งที่ 1 กระทำ
ขึ้นที่กรุงราชคฤห์ เมืองหลวงของแคว้นมคอร์ ดังนั้นในการสังคายนากาชา
ที่ใช้ทรงไว้ซึ่งพระธรรมวินัยย้อมเป็นภาษาอามคอร์ในขณะนั้น ชื่อก็คือภาษา
บาลี

เนื้อหาของพระธรรมวินัยทั้งในส่วนที่เป็นคติและส่วนที่เป็นร้อยแก้วเกิดขึ้นในยุคเดียวกัน การที่เนื้อหาส่วนที่เป็นคตามีลักษณะภาษาบาลีที่มีระบบไวยากรณ์ไม่สมบูรณ์และมีคำเก่าใหม่ใช้ปนกันอยู่ในคตadeียวกัน เป็นเพราะผู้ประพันธ์คตาเหล่านั้นมีแนวโน้มซับใช้คำที่มีลักษณะเก่า และเนื่องด้วยข้อจำกัดของการใช้คำตามกฎทางจันทลักษณ์

หลังพุทธปรินิพพาน ภาษาบาลีได้รับการยกย่องยอมรับเป็นภาษาที่ทรงไว้ซึ่งพระธรรมวินัยเพราะเป็นภาษาที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงใช้ในการสอนประชาน พระไตรปิฎกบาลีได้รับการสืบหอดามาด้วยการท่องจำ (มุขปาฐะ) โดยคนละสังฆกลุ่มต่าง ๆ จำนวนมาก แต่ทว่าใน

ดินแดนที่พระพุทธศาสนาเพิ่งเผยแพร่ไปถึงคณะสงฆ์ยังไม่เข้มแข็ง (ปัจจันตชนบทในทางพระพุทธศาสนา) คณะสงฆ์ในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้ทุ่มเทกำลังท่องปั่นทรงจำพระธรรมวินัยในภาษาของตนสืบทอดต่อ ๆ กันมา ปรากฏเป็นพระไตรปิฎกภาษาต่าง ๆ ตกทอดมาถึงปัจจุบัน ในขณะเดียวกันก็พยายามศึกษาสืบทดสอบพระธรรมวินัยในภาษาบาลีเต็มกำลังเท่าที่ทำได้ ทำให้เรียงพบการใช้ภาษาบาลีในดินแดนต่าง ๆ ของตนเดียวย่อ่งกว้างขวางในยุคหลัง ซึ่งคณะสงฆ์ที่มีการสืบทดสอบพระธรรมวินัยด้วยภาษาบาลีที่เข้มแข็งที่สุด คือ คณะสงฆ์ที่สืบสานมาจากแคว้นมคอร์ ซึ่งก็คือคณะสงฆ์เดร瓦ทในดินแดนต่าง ๆ

รา 5 - 6 ศตวรรษก่อนคริสต์ศักราช กลุ่มภาษาอินโดอารยันยุคกลางมีความคล้ายคลึงกัน หลังจากนั้นลักษณะความแตกต่างของภาษาในท้องถิ่นต่าง ๆ ก็ค่อย ๆ เพิ่มพูนขึ้นตามกาลเวลาที่ผ่านไป เนื่องจากภาษาบาลีเป็นภาษาในครั้งพุทธกาล ซึ่งอยู่ในช่วง 5 - 6 ศตวรรษก่อนคริสต์ศักราช จึงมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับภาษาในท้องถิ่นต่าง ๆ และเนื่องจากภาษาบาลีเป็นภาษามคอร์ที่เก่าแก่ ในยุคพระเจ้าอโศกมหาราช (ซึ่งอยู่หลังสมัยพุทธกาลราว 200 กว่าปี) แม้ภาษามคอร์จะมีการเปลี่ยนแปลงไปจนมีลักษณะพิเศษบางอย่างที่ภาษาบาลีไม่มี แต่ก็ยังมีลักษณะร่วมกับภาษาบาลีอยู่มาก⁵⁰ นี้เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ภาษาใน

⁵⁰ กระบวนการเปลี่ยนแปลงของภาษาบาลี คาดกรณีได้ดังนี้ หลังพุทธกาล เมื่อเวลาผ่านไปภาษามคอร์ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน (ซึ่งก็คือภาษาบาลี) ค่อย ๆ มีการเปลี่ยนแปลงทีละน้อย โดยเฉพาะหลังพุทธกาล ราว 40 ปี เมื่อพระเจ้าอุทัยภททได้ย้ายเมืองหลวงของแคว้นมคอร์จากกรุงราชคฤห์ไปยังกรุงปavaลีบุตร ทำให้ภาษามคอร์เกิดการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น (เชิงอรรถ อ่านต่อหน้าถัดไป)

จากริบพระเจ้าอโศกที่พับในห้องถินต่าง ๆ หลายแห่งมีความคล้ายคลึงกับภาษาบาลี เพราะภาษาในจากริบพระเจ้าอโศกนั้นไม่ได้ถูกแปลเป็นภาษาในห้องถินนั้น ๆ โดยสิ้นเชิง แต่เป็นการแปลโดยเหลือเค้าของภาษามคธในยุคพระเจ้าอโศกด้วย

เนื่องจากภาษาบาลีเป็นภาษาที่เก่ามาก ทำให้ในศิลปาริบและเงินตราซึ่งถูกสร้างขึ้นจำนวนมากตั้งแต่ยุคพระเจ้าอโศกเป็นต้นมา ไม่มีที่ใช้ภาษาบาลีเลย เพราะในยุคนั้นภาษาบาลีไม่ใช้ภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวันแล้ว ในข้อความที่มุ่งให้ประชาชนทั่วไปอ่านจึงไม่มีการใช้ภาษาบาลี

(เชิงอรรถ ต่อจากหน้าที่แล้ว)

ไปอีก ลักษณะพิเศษที่ “อะ” การันต์ในปุลิค ปฐมawiattidi เอกวจนะ ลงท้ายด้วย “เอ” คาดว่าเป็นลักษณะพิเศษของภาษาที่กรุงปัตตานีบุตร และเนื่องจากกลยุทธ์เป็นภาษาของเมืองหลวงจึงแพร่หลายออกไปจนกลยุทธ์เป็นลักษณะพิเศษของภาษา มคธในยุคพระเจ้าอโศกมหาราชซึ่งอยู่ในช่วงระหว่าง 200 ปีเศษหลังพุทธกาล ลักษณะพิเศษของภาษามคอร่อย่างอื่นที่เกิดขึ้นในยุคหลังจากนั้นคือ แนวโน้มการใช้ “ล” แทน “ร” การใช้ “ศ” แทน “ສ” ก็ค่อนขอย ๆ มีปรากฏขึ้นทีละน้อย จนกระทั่งในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 5 ลักษณะพิเศษทั้ง 3 นี้ก็ได้กลยุทธ์เป็นลักษณะพิเศษของภาษามคธที่แตกต่างจากภาษาบาลี

อักษรย่อและบรรณานุกรม

DPPN *Dictionary of Pāli Proper Names*. 1960. 2 vols. edited by G.P. Malalasekera. London: PTS (first printed. 1937-1938)

Dīp *Dīpavamsa: An ancient Buddhist Historical Record*. 2000. edited by Hermann Oldenberg. Oxford: PTS. (first printed. 1879)

Mhv *Mahāvamsa*. 2007. edited by Wilhelm Geiger. Lancaster: PTS.(first printed. 1908)

PTSD *Pali-English Dictionary*. 1979. edited by T.W. Rhys Davids and William Stede. London: PTS

Sp *Samantapāśādikā*. 1924-1947. edited by J. Takakusu and M. Nagai. London: PTS.

T *Taishō-shinshū-daizōkyō* 大正新脩大藏經. 1924-1934. Tokyo: Daizōshuppansha.

- Vin *Vinayapiṭaka* vol.I. 1997. edited by Hermann Oldenberg. Oxford: PTS. (first printed. 1879. London: Williams and Norgate)
- Vinayapiṭaka* vol.II. 1995. edited by Hermann Oldenberg. Oxford: PTS. (first printed. 1880)
- Vinayapiṭaka* vol.III. 2005. edited by Hermann Oldenberg. Lancaster: PTS. (first printed. 1881)
- Vinayapiṭaka* vol.IV. 2001. edited by Hermann Oldenberg. Oxford: PTS. (first printed. 1882)
- Vinayapiṭaka* vol.V. 2006. edited by Hermann Oldenberg. Oxford: PTS. (first printed. 1883)
- BROUGH, John.
- 1980 "Sakāya Niruttiyā: Cauld kale het." *The Language of the Earliest Buddhist Tradition*: 35-42, edited by Heinz Bechert. Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht.

GEIGER, Wilhelm.

- 1912 "Introduction." *The Mahāvamsa*: ix-lxiii. London: PTS.
- 1987 *Pāri: Bunken-to-gengo* Pāli: 文献と言語. translated by BANDO Shōkū (伴戸昇空訳). Kyoto: Abhidharma Research Institute. (German original. 1916)
- 1996 *Pāli Literature and Language*. translated by Batakrishna Ghosh. New Delhi: Munshiram Manoharlal (German Original: 1916).

GOMBRICH, Richard Francis.

- 1990 "Recovering the Buddha's Message." *Earliest Buddhism and Madhyamaka*: 5-23, edited by D.S. Ruegg and L. Schmithausen. Leiden: E.J.Brill. (Reprinted in Williams(2005) vol. 1, Ch. 7)

HAZRA, Kanai Lal.

- 1994 *Pāli Language and Literature: A Systematic Survey and Historical Study* vol.1. New Delhi: D. K. Printworld.

KANAKURA, Enshō (金倉円照).

- 1939 *Indo-kodai-seishinshi* 印度古代精神史 (ประวัติจิตวิญญาณในอินเดียโบราณ). Tokyo: Iwanamishoten.

LAW, Bimala Chuen.

1933 *A History of Pāli Literature I*. London: Kegan Paul,
Trench and Trubner.

MAYEDA, Egaku (前田恵学).

1964 *Genshi-bukkyō-seiten-no-seiritsushi-kenkyū* 原始仏教
聖典の成立史研究 (A History of the Formation of Original
Buddhist Texts). Tokyo: Sankibōbusshorin.

MIZUNO, Kōgen (水野弘元).

1955 *Pārigo-bunpō* パーリ語文法 (ໄວຢາກຮົ້ນບາດີ). Tokyo:
Sankibōbusshorin.

MORI, Sōdo (森祖道).

1984 *Pāri-bukkyō-chūshaku-bunken-no-kenkyū* パーリ仏教註
釈文献の研究 (A Study of the Pāli Commentaries). Tokyo:
Sankibōbusshorin.

MUDIYANSE, Nandasena.

2002 "A Short History of the Sinhala Language." *Buddhist
and Indian Studies in Honour of Professor Sodo Mori*:
547-554, edited by Publication Committee for Bud-
dhist and Indian Studies in Honour of Professor Dr.
Sodo Mori. Hamamatsu: Kokusai Bukkyōto Kyōkai

NAKAMURA, Hajime (中村元).

1997 "Fuhenni mauriya-ōchō-narabi-ni-gōtama-buddha-no-nendai-nitsuite [付編二] マウリヤ王朝ならびにゴータマ・ブッダの年代について(ภาคผนวกลำดับที่ 2: สมัยพุทธกาลและราชวงศ์มีริยะ)." *Indoshi vol.2 Nakamura-hajime-senshū インド史II・中村元選集 #6 (ประวัติศาสตร์อินเดีย เล่มที่ 2 - รวมผลงานเขียนนาภาษาบูรพาจิเมะ ลำดับที่ 6)* : 581-619. Tokyo: Shunjūsha.

NORMAN, Kenneth Roy.

1980 "The Dialects in which the Buddha Preached." *The Language of the Earliest Buddhist Tradition*: 61-77, edited by Heinz Bechert. Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht.

1994 *Collected papers V*. Oxford: PTS.

OLDENBERG, Hermann.

1879 *The Vinaya Piṭakam: one of the principal Buddhist holy scriptures in the Pāli language vol. I: the Mahāvagga*. London: Williams and Norgate.

ONG, Walter Jackson.

1982 *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word.*
London/New York: Routledge.

RHYS DAVIDS, Thomas William.

1993 *Buddhist India.* Delhi: Motilal BanarsiDass. (first print-ed, London: 1903)

SHIMODA, Masahiro (下田正弘).

1997 *Nehanyakō-no-kenkyū: Daijō-kyōten-no-kenkyū-hōhō-shikiron* 涅槃經の研究—大乘經典の研究方法試論 (A Study of the Mahāparinirvāṇasūtra: With a Focus on the Methodology of the Study of Mahāyānasūtras). Tokyo: Shunjūsha.

THANAVUDDHO Bhikkhu.

2003 "Shoki-bukkyō-ni-okeru-seiten-seiritsu-to-shugyō-taikei 初期仏教における聖典成立と修行体系 (กำเนิดพระไตรปิฎกและแนวปฏิบัติสู่การตรัสรู้ธรรมในพระพุทธศาสนา ยุคดังเดิม)." PhD diss., University of Tokyo.

WINTERNITZ, Maurice.

1983 *History of Indian Literature II*. Delhi: Motial Banarsi-dass.(Reprinted: Delhi 1988)

YAMADA, Meiji(山田明爾).

1964 "Pārigo-kigen-ronsō-no-tenbō パーリ語起源論争の展望
(A Note on the Origin of Pāli)." *Bukkyōgaku-kenkyū*
仏教学研究21: 41-47.

YAMASAKI, Gen'ichi (山崎元一).

1979 *Ashōka-ō-densetsu-no-kenkyū* アショーカ王伝説の研究
(The Legend Aśoka: A Critical Study). Tokyo: Shunjūsha.

